

Llevadores de Palafrugell

165 anys
d'història

Rosa M. Masana Ribas

Foto: Toni Vilaseca

Rosa M. Masana Ribas

Rosa Maria Masana Ribas (Terrassa, 1945) és Diplomada en Infermeria i s'ha especialitzat en Salut Mental, Gestió Sanitària i Docència, Salut Laboral i Salut Comunitària. Ha treballat en hospitals públics i concertats de Catalunya així com en un hospital privat de Suïssa. Actualment treballa d'infermera dins l'àmbit de l'assistència primària pública a Pals, a Palafrugell i a Palamós (Serveis de Salut Integrats del Baix Empordà) en qualitat funcionària de sanitat local interina, i també porta a terme tasques de coordinació d'activitats formatives en matèria d'immigració. Ha publicat articles professionals, biografies i sobre temes patrimonials i històrics en revistes de Terrassa i de les comarques del Gironès i del Baix Empordà.

Llevadores de Palafrugell
165 anys d'història

Llevadores de Palafrugell

165 anys d'història

Rosa Mª Masana Ribas

EDITA:

ASSOCIACIÓ SUPORT A LA DONA DE PALAFRUGELL

LLEVADORES DE PALAFRUGELL

165 ANYS D'HISTÒRIA

Rosa Mª Masana Ribas

Novembre 2006

Edita: **Associació Suport a la Dona de Palafrugell**

C/ Botines, 26 planta baixa
17200 Palafrugell
Tel./Fax 972 30 12 58
Mòbil 619 532 510
www.suportaladona.com
e-mail: suportaladona@yahoo.es

Amb el suport de:

ajuntament de
palafrugell

Diputació
de Girona

"la Caixa"

Caixa Girona

Coordinadora de la col·lecció *Dones amb nom propi*:
Maria Salvador Calçada

Correcció lingüística: Josep Salvatella Mallart
Il·lustració de la portada: Antoni Lledó Crosa (bressol) i Esteve Salabert (fotografia)
Disseny portada: Ester Agustí Ferrer

Maquetació, filmació i impressió:
Gràfiques Agustí. Tel. 972 30 50 52
Dipòsit legal: GI-1300-2006
ISBN: 84-611-3562-8

Editorial

La idea d'aquesta col·lecció parteix del projecte *Dones amb nom propi*, aprovat el 2002, com a reconeixement de l'Associació Suport a la Dona de Palafrugell cap a dones de la vila que havent treballat pel poble, havien sigut oblidades quant a reconeixement públic. Gràcies a un treball de camp - publicat a *Revista de Palafrugell* (103) i a revista *Dona d'aquí* (5 i 6) de l'Associació Suport a la Dona, dos consistoris han accedit a posar els seus noms a carrers i places de Palafrugell. Un cop aconseguit iniciar el projecte, i sense abandonar-lo, l'any 2005 l'Associació Suport a la Dona va aprovar fer un pas endavant, i ens vam convertir en editores de la col·lecció que porta el mateix nom: *Dones amb nom propi*.

El primer fruit d'una investigació, a partir d'una necrològica de *El Punt*, i número 1 de la col·lecció, va ser la publicació de la novel·la inèdita *L'escollit*, de Maria Assumpció Soler i Font, escriptora i mestra de l'escola Torres Jonama de Palafrugell de 1934 a 1949, guanyadora del prestigiós premi *Fastenrath*, concedit pels republicans a l'exili en el decurs del centenari de la recuperació dels Jocs Florals en Llengua Catalana a l'exili el 14 de Juny de 1959, al gran amfiteatre de La Sorbona (París).

El règim franquista va prohibir a Soler d'anar a recollir el premi i cap editorial del moment va voler publicar-li l'obra, mentre a París, ara sabem que Josep Tarradellas, president de la Generalitat de Catalunya a l'exili, en presidia el comitè d'honor, juntament amb dos ministres francesos, Pau Casals, François Mauriac, Josep Carner, Just Cabot, Pierre Vilar, Lluís Nicolau d'Olwer, Rafael Patxot, Josep Sebastià Pons, Albert Camus i d'altres intel·lectuals. Una novel·la que transcendeix l'àmbit literari, endinsant-se en l'històric i el polític, increïblement inèdita fins que l'Associació Suport a la Dona la va presentar el 8 de març de 2005.

Llevadores de Palafrugell - 165 anys d'història- de la infermera Rosa Mª Masana Ribas és el segon llibre que publiquem dins la col·lecció. Cal dir que la Rosa,

solidàriament, ha cedit a l'Associació Suport a la Dona els possibles beneficis que s'obtinguin de la venda de la primera edició, cosa que li volem agrair des d'aquestes pàgines.

És gràcies a aquesta i a moltes altres aportacions desinteressades, juntament amb el treball compromès de les voluntàries de l'Associació Suport a la Dona de Palafrugell, el que fa que tirem endavant projectes socials, des de fa més de 10 anys.

No volem acabar aquest escrit sense expressar també el nostre agraïment específic a totes les persones, institucions i mitjans de comunicació que han col·laborat i col·laboren perquè la col·lecció *Dones amb nom propi* sigui una realitat, i també a tu, lectora/lector, que a través de la compra de cada exemplar de la col·lecció contribueixes a la recuperació de la memòria històrica de les dones i a la nostra continuïtat.

Junta Directiva de l'Associació Suport a la Dona

Pròleg

Hi ha recerques que requereixen força hores d'arxiu, i aquesta que teniu a les mans n'és una. El treball entorn de les llevadores palafrugellenques de Rosa M. Masana ha estat llarg i laboriós i m'ha permès conèixer aquesta infermera inquieta que pot estar a la vegada preparant un informe relacionat amb la seva professió, escrivint un article sobre les xemeneies de la seva Terrassa natal i concretant una entrevista amb la propera llevadora que apareix en el seu atapeït programa.

L'interès de la Rosa per les llevadores s'ha traduït en textos sobre les dones que han exercit aquesta professió a Llagostera, Pals, La Bisbal, Palafrugell, Corçà i Celrà, publicats en les revistes locals; en els seus articles trobem una combinació de recerca de documents, de recollida de testimonis orals i d'entrevistes. El seu treball no es proposa l'exhaustivitat sinó que és un punt de partida, un toc d'atenció sobre unes persones que mereixen un record i un reconeixement, i alhora satisfà la curiositat de l'entusiasta autora.

El toc d'atenció en el cas de Palafrugell ha estat àmpliament recollit, tal i com ens explica la mateixa Rosa en la cloenda del llibre; i l'autora pot sentir legítimament la satisfacció d'haver-hi aportat el seu gra de sorra.

Sovint hem sentit que hem de conèixer el passat per entendre el present i preparar el futur; hem sentit també que a l'hora d'escollir quins temes convé estudiar del passat cal fer-ho amb els peus ben posats en el present. Observant el panorama actual de recerca sobre les dones, em fa la sensació que calen molts altres grans de sorra com el de la Rosa, potser alguna tona i tot.

M. Concepció Saurí Ros
Arxivera

Agraïments

Sovint les publicacions de les recerques fetes dins l'àmbit social arriben a bon terme perquè les persones que disposen d'informació no dubten a lliurar-la i també perquè l'interès dels autors —en aquest cas l'autora— es veu acompanyat pel d'altres persones també entusiasmades amb el projecte. En concret vull agrair el suport moral i tècnic que m'ha donat la Maria Concepció Saurí i Ros, arxivera de l'Arxiu Municipal de Palafrugell, ja des de l'edició dels 16 articles sobre llevadores publicats a la *Revista de Palafrugell*, que han estat la base d'aquesta nova publicació sobre la història de les llevadores palafrugellenques que ara teniu a les mans. I també a la Francesca Téllez Bravo que ha col·laborat dedicant part del seu temps a passar textos a l'ordinador.

Cal dir també que aquest llibre no hauria vist la llum sense la intervenció de la Maria Salvador Calçada, mestra i membre activa de l'Associació Suport a la Dona de Palafrugell, qui amb molt d'entusiasme, em va fer la proposta, m'ha donat suport tècnic i ha portat a terme tota mena de gestions per tirar endavant la publicació.

He d'agrair molt especialment la implicació dels familiars de les nostres protagonistes, ja que difícilment hauríem pogut relatar una part de les seves vides si no hagués estat per la informació oral i l'aportació de material gràfic que molt amablement ens han cedit. Rebin el meu reconeixement Josefina Colomer, Maria Rosa Cortey, Maria Elena Gurgui, Josep Nicolau Cofan, Viçens Pareta Vilavedra i Pepita Ramiro Silvestre. Finalment, he tingut la sort de poder parlar directament amb algunes de les protagonistes, les llevadores Assumpció Feliu, Maria Noguer, Maria Gràcia Pi, Dolors Ponsatí i Mª Jose Garcia; ha estat un autèntic plaer.

Rosa Maria Masana

És una tasca més àrdua honorar la memòria
dels éssers anònims que la de les *persones* cèlebres.
La construcció històrica es consagra a la memòria dels *que* no tenen nom.
Walter Benjamin

Llevadores i recerca

Des de fa temps m'ha interessat conèixer les professionals d'infermeria que en èpoques anteriors a la meua van exercir a la comarca del Baix Empordà i, concretament, a la vila de Palafrugell. Volia esbrinar quins estudis tenien, com desenvolupaven la seva tasca professional, de quina consideració social gaudien i, també, saber quelcom de la seva vida familiar.

Per això, primerament vaig consultar alguns documents dipositats als arxius, en concret l'Arxiu Municipal de Palafrugell, l'Arxiu de la Parròquia de Sant Martí de Palafrugell i l'Arxiu de la Universitat de Barcelona. Posteriorment, em vaig posar en contacte amb familiars, amics o coneguts de les protagonistes de la investigació que em poguessin lliurar informació i material gràfic. Pel que fa a les llevadores contemporànies, el mètode que he utilitzat ha estat el contacte directe mitjançant l'entrevista personal.

Si bé l'objectiu inicial era conèixer les professionals d'infermeria, he tingut dificultats per trobar el nom de les infermeres que, a partir del segle XIX, van treballar als hospitals municipals, ja que, tret d'algunes excepcions, no se'n conserven documents que acreditin la seva identitat. No ha succeït el mateix amb les llevadores; sovint les he localitzat inscrites als llibres d'activitats professionals i en documents de presa de possessió de càrrecs municipals. De fet, les llevadores, infermeres, practicants i ajudants tècnics sanitaris, fins que el pla d'estudis no va passar a ser el de diplomada en Infermeria, eren professions que estaven estretament vinculades les unes amb les altres. Sovint una llevadora era al mateix temps infermera o practicante o —de més cap aquí— havia estudiat prèviament la carrera d'Ajudant Tècnic Sanitari (o ATS).

Per donar a conèixer aquestes professionals vaig elaborar unes breus biografies, que es van publicar a la *Revista de Palafrugell* entre els anys 1999 i 2001.

Potser, pel fet de tractar-se d'una temàtica exclusivament femenina i pel reconeixement social que havien gaudit les llevadores, la Maria Salvador de l'Associació Suport a la Dona de Palafrugell em va proposar la idea d'aplegar els articles i fer-ne una publicació. Vaig avenir-me al projecte pensant que tenia la feina mig feta, però en realitat la cosa s'ha complicat en voler fer noves recerques, car un treball com aquest no acaba mai; sempre hi resten llacunes, bé per manca de revisió de documents, bé per no haver trobat els testimonis verbals adequats. He de dir, però, que cada vegada són menys les persones que ens poden explicar quelcom d'algunes de les èpoques que tractem. Al capdavant, he optat per respectar al màxim els textos originals, a partir dels quals he incorporat alguna rectificació, alguna informació addicional obtinguda *a posteriori*, algunes notes històriques complementàries i noves converses amb les llevadores contemporànies jubilades. També he inclòs en la present edició el relat de dues noves llevadores que van néixer a Palafrugell però que van exercir la seva professió en altres poblacions.

La narració està estructurada en tres blocs cronològics titulats amb epígrafs que, amb poques paraules, volen expressar el tarannà de l'època. Així parlem de: "Llevadores de tartana i aigua bullida", "Llevadores de maletí en temps de guerra" i "Llevadores del *baby boom* i el *Pelargón*". Finalment, també he inclòs el testimoni d'una llevadora contemporània en exercici qui, mitjançant les seves explicacions, ens ajudarà a comprendre millor l'evolució que ha seguit la professió.

Per acabar, voldria aclarir que aquest treball no va néixer amb la intenció de ser un tractat històric; només pretenia recordar aquelles abnegades dones que practicaven l'obstetrícia en condicions difícils, que ajudaven les mares i els nadons durant la gestació, que intentaven resoldre favorablement el moment del part i que després feien un seguiment a la mare i a la criatura. També volia, certament, recuperar per a la nostra memòria col·lectiva el nom d'aquestes entranyables professionals, perquè el pas del temps no les deixés en l'anonimat, perquè no passessin a formar part del grup de persones sense nom.

Els precedents: Llevadores que batejaven nadons (1584-1771)

En una ocasió vaig fer una entrevista a la llevadora palamosina, ara jubilada, Margarida Adroher, i em va comentar que, si durant un part es preveia la possible mort del nadó, les llevadores administraven el sagrament del baptisme.

Es feia, em va dir, per "instante necessitate" i de la següent manera: s'havia de pronunciar el nom que tenien previst posar al nadó i, per exemple, es deia: "Josep, sota condició, jo et batejo en el nom del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant", abocant amb cada invocació un rajolí d'aigua sobre el cap de l'infant.¹ La senyora Margarida em va explicar l'experiència d'haver hagut de batejar un nen que va néixer amb una malformació anomenada acrània (manca de massa encefàlica).

Referent a aquest tema i pel que fa a les llevadores de Palafrugell, a punt d'enllestir la publicació, he pogut incloure la pràctica del baptisme realitzada per les professionals obstètriques gràcies al senyor Jordi Cama. Coneixedor del meu interès per aquest tema, ha consultat les bases de dades en què treballa dels registres dels llibres parroquials i m'ha informat que la primera notícia documentada que ha trobat d'un infant batejat per llevadora va ser el dia 25 de setembre de l'any 1584; no hi consta el nom de la llevadora però sí el del nadó, Francesc Vergonyós. El va batejar per urgència i quedà enregistrat en llatí "per instante necessitate", tot i que en ocasions també s'utilitzava el terme "casu necessitatis".

¹ Mossèn Josep M. Marquès ens diu que el sagrament del baptisme el pot administrar tota persona pròxima a un nadó en risc de mort, d'acord amb els criteris exposats als concilis i explicats en el catecisme. També ens comenta que, si reviséssim documents, trobaríem batejos fets per seglars des del segle XIV.

Així mateix, i molt amablement, el Sr. Cama ens ha lliurat el nom de les llevadores que ha anat trobant a partir de l'any 1584 i fins al 1771. Per tant, dins aquest període de 186 anys i gràcies a la pràctica del bateig "per instante necessitate et sub conditione", o sigui, per necessitat i condicionalment, podem conèixer el nom de nou llevadores anteriors a la senyora Victòria Giralt.

La primera va ser la llavanera —així se l'anomena— **Caterina Pujols**², qui va batejar l'infant Antoni Bofill el dia 6 de setembre de l'any 1629.

L'any 1642 la llevadora **Margarida Grau** bateja Josep Teixidor.

L'any 1654 la llevadora **Eulàlia Pou** bateja Francesc Pou.

L'any 1677 la llevadora **Margarida Brucà** bateja Pere Peric.

L'any 1705 la llevadora **Anna Salgas** bateja Antoni Frigola.

L'any 1738 la llevadora **Susanna Colls** bateja "ab pressura per esser apresat lo cas" la nena Teresa Fina, germana bessona d'Antoni, tot i que després la van rebatejar "sub conditione ad maiorem securitatem".

L'any 1738 la llevadora **Caterina Mascort**, qualificada com "aprobada i digne de crèdit"³ i que, com podem observar, era contemporània de la senyora Susanna Colls, va batejar una nena "per imminent perill de vida", i des de llavors fins a l'any 1751, o sigui, durant un període de tretze anys, va batejar quatre criatures més.

L'any 1754 la llevadora **Maria Roig** bateja dos albatx —criatura morta abans de tenir ús de raó— i fins l'any 1770, quatre infants més, un d'ells "fou batejada en un peu", possiblement degut que la criatura no podia sortir del claustre matern per presentar-se de peus. Posteriorment, el doctor Anton Dalmau va tornar a batejar aquesta criatura i llavors ho va fer "per lo cap".

L'any 1766 la llevadora **Anna Maria Sàbat** va batejar a Teresa Bonay i l'any 1771 a Caterina Rocas, "batejada per el peu" i també rebatejada posteriorment. Amb aquesta aportació, retrocedim 249 anys en el testimoni de les expertes llevadores que ajudaven a néixer els nadons, però, en conèixer-ne solament el nom i no els fets professionals i de la seva vida, no ens ha permès parlar-ne més àmpliament, per bé que considerem just dir que la història documentada de les llavaneres o llevadores palafrugellenques va començar l'any 1584, fa més de quatre segles.

2 És probable que el cognom inscrit al registre parroquial fos el del marit de la llevadora, com era costum a l'època.

3 És possible que la senyora Caterina hagués passat algun tipus d'examen que l'acredités per exercir la professió. Popularment, en alguns pobles s'ha utilitzat el qualificatiu de "passada" en aquest casos. M'han comentat: "Era una llevadora passada", referint-se que havia passat pels estudis.

Llevadores de tartana i aigua bullida

Victòria Giralt Feliu (Palafrugell 1833 -1903)

M. Carme Bastons Figueres (Palafrugell 1850 - La Bisbal 1927)

Maria Bastons Costeis (Palafrugell 1867 - Girona 1946)

Assumpció Sàbat Pascual (Palafrugell 1870 - ?)

Llevadores de tartana i aigua bullida, llums d'oli, bandoles i bressols de fusta que estudien amb el consentiment del marit.

Algunes dades significatives

En aquest apartat donem algunes dades d'interès per valorar l'exercici de la professió de llevadora des de l'any 1822 fins a l'any 1920. La legislació, la demografia, l'organització de la sanitat, els avenços de la medicina ens ajuden a situar-nos en els temps que van viure.

- L'any 1822, a Espanya, es presenta el projecte del Código Sanitario com a preàmbul per començar a organitzar la sanitat.
- 1842-1846. Inici de les primeres tècniques per evitar el dolor en les intervencions quirúrgiques gràcies a les aportacions fetes pel nord-americà Crawford Long, l'any 1842, i pel britànic Robert Liston, l'any 1846, amb l'administració de l'èter com anestèsic. Han de passar, però, uns quants anys perquè tothom es pugui beneficiar d'aquesta tècnica.
- L'any 1849 es promulga a Espanya la Llei de Beneficència per a malalts pobres a càrrec de les diputacions provincials.

- L'any 1852 el municipi de Palafrugell compra l'edifici adjacent al primitiu hospital del carrer de la Font i, al mateix temps, se sol·liciten els serveis de cinc religioses de la Puríssima Concepció per atendre els malalts.
- L'any 1854 l'Hospital de Palafrugell disposava de 10 llits i va acollir un total de 36 malalts. Hi treballaven, en qualitat d'infermers, Rosa Bassas i Pere Bonay, els quals tenien assignat un sou de 250 i 280 rals respectivament. La població tenia llavors a l'entorn de 5.000 habitants.¹ Aquell mateix any en el Rotunda Hospital de Dublín es fa la primera cesària.²
- L'any 1857 s'aprova la Llei General d'Instrucció Pública, coneguda també com la Ley Moyano, i el Ministerio del Fomento expedeix per primera vegada el títol de Practicant i es regula també el títol de matrona o partera, que es considera una professió independent de la de practicant. Aquell mateix any es clausuren també els serveis que les germanes de la Puríssima Concepció duïen a terme des d'en feia cinc a l'Hospital de Palafrugell.
- L'any 1859 arriben a Palafrugell tres religioses Terciàries del Carmen coincidint amb la compra d'un nou edifici adjacent als dos blocs estructurals de l'Hospital per ampliar les dependències.

Bullint l'aigua a la llar. Foto: Rosa M. Masana.

¹ Secció Hospital. Fons Ajuntament de Palafrugell. Arxiu Municipal de Palafrugell (AMP).

² J. Towler i J. Bramall: *Comadronas en la historia y en la sociedad*, 1997.

- L'any 1860 la infermera anglesa Florence Nightingale funda la primera escola d'infermeria al Regne Unit. Comença l'etapa de la infermeria científica.³
- L'any 1868 les religioses Carmelites, després de nou anys de servei a l'Hospital de Palafrugell marxen a viure a una casa de la vila.
- 1872-1873: entrada de les dones a la universitat a Espanya. Segons Carmen Magallanes, la primera alumna universitària matriculada a la Facultat de Medicina de Barcelona va ser la senyora Maria Elena Maseres Ribera el curs 1872-1873. La primera universitat oberta a les dones a Europa va ser la de Zurich l'any 1865.⁴
- L'any 1875, els malalts de l'Hospital de Palafrugell eren atesos per seglars i durant aquell any van ingressar-hi 65 persones. La població aleshores passava de 6.000 habitants.
- Si bé feia dos-cents cinc anys que Anton Leeuwenhoeck havia inventat el microscopi, no va ser fins a l'any 1878 que el biòleg francès Louis Pasteur observà els bacteris responsables de la fermentació del vi i féu les primeres vacunes contra la ràbia; també va desenvolupar la tècnica per a la esterilització i conservació de la llet, coneguda en honor seu com pasteurització. S'inicia així un període de descobriment de les causes de les malalties infeccioses. Ignaz Philipp Semmelweis, metge hongarès, s'havia avançat (a partir de l'observació i la reflexió sobre la mortalitat de les parteres de l'Hospital General de Viena) en la consideració de la febre puerperal com a producte de les infeccions bacterianes en la seva obra "De l'etiologia, el concepte i la profilaxis de la febre puerperal (1860), tristament incompresa per la majoria de la professió en el seu moment.
- L'any 1882, i continuant en la mateixa línia, el microbiòleg alemany Robert Koch descobreix el bacteri causant de la tuberculosi i el vibrió colèric (vibrio cholerae), dues malalties infeccioses causants de grans mortaldats.

³ Havien de passar encara de vint a trenta anys perquè es fessin els grans descobriments sobre els bacteris. La infermera Florence Nightingale va assistir als soldats durant la Guerra de Crimea i va posar en pràctica unes mesures higièniques basades en aire pur, aigua pura, desguassos en bon funcionament, neteja i llum. Aquests criteris van continuar sent vigents després del descobriment dels bacteris.

⁴ Carmen Magallanes: Pioneras españolas en las ciencias. 1999.

- El juliol de 1884 es declara una epidèmia de còlera a Palafrugell. En aquell moment a la vila hi havia les germanes Carmelites i van oferir els seus serveis a l'Ajuntament per atendre el gran nombre d'afectats per la malaltia. En total a la província de Girona van contraure la malaltia 782 persones, d'aquestes, un 23% va morir.⁵
- El 1885 el matrimoni Roetngen descobreix els raigs X; s'inicia per a la medicina una etapa de major certesa en els diagnòstics.
- L'any 1890 l'Ajuntament va obtenir permís per a la canalització i distribució d'aigua potable procedent del torrent de Saltseseugues de Begur⁶. A partir de llavors l'aigua corrent tenia més garanties sanitàries que les procedents de fonts i de pous; tot i això, per a una major seguretat, les llevadores continuaven bullint l'aigua que feien servir per a la higiene de la partera i el nadó.
- L'any 1891 el bacteriòleg irlandès William Welch va fer una gran aportació a la medicina amb el descobriment del germen causant de la gangrena gasosa, l'estaphylococcus aureus o clostridium welchii.
- A finals del segle XIX, a Espanya, es promulguen lleis de protecció en el treball per a la dona i els infants, i el 1890 es creava el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, que serà el responsable d'expedir els títols de llevadora.
- L'any 1891 arriben a Palafrugell les germanes de Sant Josep per atendre malalts a domicili i s'instal·len en una casa del carrer de la Caritat.

Bressol de fusta. Foto: Rosa M. Masana.

- Des de l'any 1882 la vila tenia un sistema per fer llum amb gas, encara que resultava poc efectiu. L'any 1900 arriba la llum elèctrica procedent del rec del molí de Pals.
- El dia 20 de gener de l'any 1904 es fa el nomenament provisional de l'infermer Martí Vidal Barnés com a treballador de l'Hospital de Palafrugell.⁷

Llevadora
acompanyant
un nadó a banyar.
Col·lecció
Carme Masgrau.

- L'any 1908 es crea l'Instituto Nacional de Previsión —INP— i en els següents es regulen temes com el retir obrer, les assegurances per malaltia, la invalidesa i la maternitat.
- L'any 1909, per motius de salut, deixa el càrrec d'infermer de l'Hospital de Palafrugell en Marcos Barceló Turrós.
- El dia 12 d'abril de l'any 1910 l'Ajuntament de Palafrugell nomena dues llevadores més: les senyores Isabel Forgas i Enriqueta Cofan, amb un sou de 125 pessetes anuals.⁸ Consta també com a llevadora municipal la senyora Maria Bastons (qui ho era des de 1907). Aquestes professionals sovint anaven als domicilis a peu, però quan s'havien de traslladar a masos allunyats les anaven a buscar amb tartana. En aquells anys una quarta part dels habitants de la vila tenia menys de quinze anys.
- A partir de l'any 1910, a Catalunya, es configura l'associacionisme femení amb una marcada tendència vers els aspectes socials i de promoció de la dona.⁹

⁵ La Proa. Núm. 58, abril 1991. Palamós.

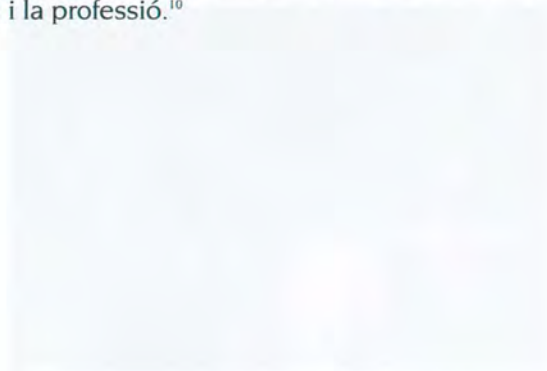
⁶ Josep Salvatella i Montserrat Colomer: Crònica d'un segle. Palafrugell 1900-1999. 2000.

⁷ AMP.

⁸ Càrrecs municipals. Fons Ajuntament de Palafrugell. AMP.

⁹ Mary Nash: Les dones fan història. 1990.

- L'any 1915 el Ministerio de Instrucción Pública presenta un nou programa per a la carrera de practicant i matrona que consta de 78 temes; 47 d'aquests eren destinats a la atenció obstètrica.
- L'any 1920 a Palafrugell el sou d'un treballador se situava entre les 2 i les 10 pessetes setmanals, amb diferències segons l'edat, el sexe (els homes cobraven més) i la professió.¹⁰

¹⁰ Enric Bagué: El Palafrugell popular, 1995

Victòria Giralt Feliu

Palafrugell 1833-1903

*Victòria Giralt amb la seva néta, Victòria Maria Forgas.
Foto L. Casanovas, col·lecció Elena Gurgui,
Arxiu Municipal de Palafrugell (AMP).*

La senyora Victòria és la primera llevadora de Palafrugell de la qual hem trobat documents que donen testimoni de la seva activitat professional. De ben segur que abans d'ella hi havia hagut altres dones (anomenades comares) que probablement no posseïen titulacions acadèmiques obstètriques, però sí una experiència pràctica transmesa per tradició familiar.

Victòria Giralt (Palafrugell, 1833-1903) va iniciar o continuar —no sabem si avantpassades seves exercien aquesta funció— una nissaga de llevadores a Palafrugell. Una seva filla, Isabel Forgas i una seva neboda, Reparada Bastons, ajudarien també a néixer les criatures.

La senyora Victòria es va casar amb un reconegut fotògraf palafrugellenc, en Joan Forgas Cruaïes, enamorat d'aquest art i cofundador de la primera societat fotogràfica de Palafrugell. Una dada curiosa, que reforça l'existència de lligams familiars-professionals de tipus sanitari, és que en Josep Forgas, el sogre de la Victòria, era cirurgià romancista¹ tal i com figura en el diploma conservat per Elena Gurgui, besnéta de la senyora Victòria.

El matrimoni Forgas-Giralt va tenir vuit fills: Joaquim, Albino, Isabel, Marta, Emili, Laura, Florència i Isabel. La primera nena Isabel es va morir, i per això a la petita li varen posar el mateix nom. La família vivia al carrer de Pals.

No sabem si Victòria Giralt va anar a especialitzar-se a Barcelona, a la Maternitat, que és on estudiaven les llevadores de l'època. El que sí que hem pogut consultar són dos llibres manuscrits que tracten del seu ofici, que conserva Elena Gurgui. Es titulen *Elementos del arte de partear* i l'autor és el metge Josep Martí Vitró. El primer llibre consta de 76 pàgines i el segon de 36 pàgines i un índex. Un dels capítols fa referència a les dides.

Els manuscrits tenen un gran interès i qui els vulgui consultar pot fer-ho a l'Arxiu Municipal de Palafrugell, on hi ha una reproducció en microfilm. La dedicatòria és la següent: "Escritos expresamente y regalados en felicitación de su Santo en 1869 a la comadrona D. Victoria Forgas Giralt. Su amigo J. Martí". Com podem observar el doctor Martí anomena a la senyora Victòria posant en primer lloc el cognom del marit, com era corrent llavors.

Al final de la primera pàgina hi ha la següent anotació: "Estudia y sabrás". L'any 1869 la senyora Victòria tenia 36 anys i probablement també bon coneixement del seu ofici, ja que en aquesta època Palafrugell tenia més de 5.000 habitants. Però, de ben segur, que aquests manuscrits li varen permetre ampliar el seus coneixements.

¹ Cirurgians romancistes: podríem considerar-los com els primers practicants. Havien de fer tres anys de pràctiques en un hospital i passar-se'n dos treballant al costat d'un metge. L'apogeu d'aquests professionals va ser al segle XVIII.

Maria Carme Bastons Figueres

Palafrugell 1850 - La Bisbal 1927

*Maria del Carme Bastons.
Foto: Peso y Planas, col·lecció Josefina Colomer*

La senyora Maria Carme, Rosalia i Rosa era filla de Reparada Figueres i Josep Bastons, i va néixer a Palafrugell el dia 17 d'agost de l'any 1850. A l'edat de 20 anys, el 26 de desembre de l'any 1870, es va casar amb Joan Frigolé Galceran, de La Bisbal d'Empordà, i va anar a viure, com era costum, a casa dels pares del marit. El seu habitatge, segons les dades d'empadronament de l'any 1877, estava situat al mateix Hospital de la vila, tot i que més endavant el matrimoni va viure al carrer Tarongers, al número 7. Varen tenir tres fills, dos nois i una noia.

Va prendre la decisió d'estudiar per llevadora als 25 anys, per la qual cosa el seu marit amb data 24 de maig de 1875 li va haver de signar un certificat donant-li el seu consentiment per realitzar els esmentats estudis. També va haver de presentar a la Universitat un certificat de bona conducta que li va lliurar el batlle de La Bisbal i on es feia constar el següent: "[...] *persona de buena vida y costumbres perteneciendo a una de las familias que siempre se han distinguido por su honradez en la referida población.*"

Es va examinar a l'Escola Normal de Barcelona i va aprovar les assignatures corresponents als quatre semestres reglamentaris per accedir a la carrera de llevadora. Posteriorment, amb data 24 d'abril de 1878, el rector de la Universitat, d'acord amb la Reial Ordre del 19 de maig de 1876, la declara qualificada per exercir la professió. Desconec el motiu, però el diploma li lliuren uns anys més tard, amb data 30 de març de l'any 1887, per ordre de S.M. el Rei. La seva besneta Josefina Colomer continua guardant amb molta cura aquest document de 117 anys.

L'interès per la professió no sabem d'on li va venir, però podem suposar que alguna influència hi va tenir la seva mare política, la senyora Galceran, qui treballava a l'Hospital de La Bisbal i que, per aquesta raó, rebia el motiu d'*Hospitalera*. La Maria Carme el va heretar i popularment se la coneixia com la Carme *Hospitalera*. Per altra banda estava emparentada amb una nissaga de llevadores palafrugellenques, possiblement amb Maria Bastons Costeis, casada amb un fill de la senyora Victòria Giralt. La Maria Carme era tia de la llevadora Reparada Bastons Forgas.

La seva filla Laura Frigolé, si bé no va estudiar, l'ajudava durant les tasques del part; sempre era molt beneficiós que mentre la llevadora titular assistia la mare algú més atengués el nadó. També succeïa, de vegades, que la Laura acompanyava el nouvingut a batejar mentre la seva mare atenia una nova partera.

Un fet curiós de la senyora Carme era el mecanisme que va idear perquè l'avisessin a la nit en cas d'urgència. Degut que l'electricitat no va arribar a La Bisbal fins l'any 1889, i no totes les cases tenien timbre, va col·locar-se dins l'habitació una campana amb una corda que penjava i que es podia fer sonar des del carrer. Més d'un candidat a pare, nerviós, l'havia despertat amb un esglai.

Després d'un llarg exercici professional, la Carme *Hospitalera* va morir a La Bisbal el dia 7 de gener del 1927, a l'edat de 77 anys.

Maria Bastons Costeis

Palafrugell 1867 - Girona 1946

*Llucieta Rocas Vicens i Marieta Bastons amb la filla de la primera,
la nena Maria Lluïsa Fina i Rocas, en braços.
Col·lecció Fina, Arxiu Municipal Palafrugell (AMP)*

La senyora Maria, coneguda popularment com la *Marieta*, va néixer a Palafrugell el dia 16 d'abril de l'any 1867; la seva mare, Maria també, era filla de Cassà de la Selva i el seu pare, Isidre, de Torroella de Montgrí. El seu cognom matern, en documents diferents de la Parròquia de Sant Martí de Palafrugell, consta com a *Costeys* i *Corteis*.

Segons el llibre de matrimonis núm. VI de la Parròquia de Sant Martí es va casar el dia 1 de juny de l'any 1890, a l'edat de 23 anys, amb Albí Forgas Giralt, de 27 anys, fill de la llevadora Victòria Giralt i del fotògraf Joan Forgas. El matrimoni vivia al carrer de la Caritat i va tenir una filla: Montserrat Forgas Bastons.

Podem pensar que la mare política de la Maria li va donar les primeres lliçons pràctiques de tocologia, ja que, des del seu casament, l'any 1890, fins que va obtenir el títol, va passar quatre anys al costat de la senyora Victòria.

Com era freqüent a l'època, la senyora Maria va preparar-se les assignatures de cultura general i les específiques per seguir la carrera de llevadora, i amb data 12 de maig de 1894 va abonar les 225 pessetes corresponents als drets d'examen de revàlida de la Facultat de Medicina de Barcelona. Amb data 14 de juny de 1895 se la considera aprovada per exercir aquesta professió.

Més endavant, el 12 de juny de l'any 1907, va prendre possessió d'una plaça de llevadora municipal convocada per l'Ajuntament de Palafrugell, amb un sou de 125 pessetes anuals. Aquest import, si el comparem amb les 225 pessetes que va haver d'abonar tretze anys abans a la Facultat de Medicina, ens fa adonar de la dificultat que tenien les famílies poc adinerades per accedir a la universitat. Dos o més anys de treball al municipi va haver de dedicar la senyora Maria per amortitzar el títol! És clar que els parts particulars eren freqüents i segurament li permetien incrementar els seus ingressos. En aquella època hi havia a Palafrugell uns 8.000 habitants.

Hem pogut localitzar una fotografia de la senyora Maria a l'Arxiu Municipal de Palafrugell: la diada del baptisme de Maria Lluïsa Fina, el juliol de 1923. A l'esquerra veiem la mare de la nena, Llucieta Rocas Vicens, i a la dreta la Maria Bastons amb la criatura. Si bé no era costum que les mares acompanyessin el seu fill a batejar, en aquest cas i com mostra la imatge, la senyora Lluïsa sembla que sí que va assistir al bateig de la seva filla, ja que porta un vestit de festa i una mantellina, molt emprada en els actes religiosos.

Les llevadores no sols actuaven en el moment puntual del part, sinó que, durant l'embaràs, donaven consells a les mares sobre les precaucions que havien de tenir, la higiene i l'alimentació, encara que amb criteris diferents dels d'ara. Per exemple, abans es deia que la mare "havia de menjar per dos" i per

això també era freqüent que a la partera algun familiar o veí li portés un d'aquells brous que es podien tallar amb el ganivet. Ara, al contrari, les grasses —sobretot animals— s'aconsella ingerir-les amb moderació. També, durant uns dies, generalment quaranta, la llevadora seguia l'evolució de la mare i el nadó; li ensenyava com havia de donar-li el pit; com l'havia de rentar i vestir, consells aquests molt necessaris per a una mare primípara.

Per altra banda era molt freqüent en la professió de llevadora —com en altres oficis— que se seguís la tradició familiar. En aquest cas és possible que la senyora Maria, tretze anys més gran que la seva cunyada Isabel Forgas Giralt, li hagués donat algunes lliçons pràctiques d'atenció a parteres i nadons.

La senyora Maria va morir el dia 1 d'octubre de l'any 1946 a Girona.

Assumpció Sàbat Pascual

Palafrugell 1870 - ?

L'Anna vestida amb una bandola. Foto: Rosa M. Masana.

La senyora Assumpció va néixer a Palafrugell el dia 28 de gener de l'any 1870 i fou batejada a l'església de Sant Martí. La seva mare, Carlota, era palafrugellenca i el seu pare, Joan, de Vall-llobrega.

A l'edat de 18 anys, el 20 d'octubre de 1888, es va casar amb Joan Godoy Arroyo, de 25 anys i natural d'Úbeda (Jaén), a l'església de Sant Fèlix de Girona.

Després de cinc anys de casada i potser essent mare de família, va prendre la decisió d'estudiar per llevadora i presentar-se al corresponent examen. El marit li va signar el certificat d'autorització, amb data 8 de juny de l'any 1893. El certificat de bona conducta li va lliurar el senyor Narcís Font, secretari de l'Ajuntament de Girona, també amb data 8 de juny de 1893. D'aquesta manera, l'Assumpció va poder fer l'examen que validaria els seus coneixements. Seguidament i d'acord amb la disposició tercera de la Reial Ordre de l'any 1876, li es expedí el títol de matrona amb data 26 de juny de 1893; tenia llavors 23 anys.

Podem pensar, atesa la seva joventut, que la senyora Assumpció va tenir una llarga vida professional, però de moment no he trobat familiars que ens puguin afegir noves dades a la informació disponible.

Llevadores de maletí en temps de guerra

Francesca Llosent Ulio (Palafrugell 1873 - ?)
 Isabel Forgas Giralt (Palafrugell 1874 - 1951)
 Remei Ribas Casadevall (Regencòs 1883 - Palafrugell 1980)
 Manuela Vivancos Pérez (? - ?)
 Enriqueta Cofan Grabulós (Medinyà 1877 - Palafrugell 1924)
 Reparada Bastons Forgas (Palafrugell 1883 - ?)
 Maria Silvestre Neras (Begur 1893 - 1948)

Llevadores de maletí en temps de guerra; actuen amb pocs recursos però amb uns primers avenços d'acord amb els nous corrents científics. Alguna es desplaçarà en moto, però encara estudiarà amb el consentiment del marit.

Algunes dades significatives

- En el capítol anterior s'han donat dades d'interès per valorar l'exercici de la professió de llevadora fins a l'any 1920. Ara, d'acord amb la cronologia del segon bloc de llevadores, recuperem algunes dades de principi del segle XX i arribarem fins a l'any 1947.
- A començaments del segle XX la dona que volia accedir als estudis de llevadora a la Facultat de Medicina havia de presentar un certificat signat pel marit autoritzant-la a fer aquests estudis, i també un certificat de bona conducta signat pel mossèn, batlle o persona il·lustre de la vila.
- L'any 1900 es promulga l'anomenada *Llei Dato*, que estableix que la dona treballadora pot disposar d'un descans de tres setmanes després del part.

- El 6 d'octubre de l'any 1906 es publica per primera vegada la revista setmanal *Or i Grana*, una iniciativa de Dolors Monserdà, Carme Karr i Víctor Català.
- L'any 1907, la baixa per maternitat s'amplia a sis setmanes i la dona pot disposar d'una hora per alletar al seu nadó.¹
- L'any 1908 el programa de la carrera de matrona de la Universitat de Barcelona, signat pel doctor Pere Nubiola, consta de dos cursos acadèmics amb un total de 80 temes d'estudi.
- L'any 1910 Paul Ehrlich descobreix un remei contra la sífilis.
- L'any 1914 s'inicia la Primera Guerra Mundial, durant la qual els exèrcits contendents utilitzen per primer cop armes químiques i bacteriològiques per delmar l'enemic. A Espanya, que serà neutral durant el conflicte, s'obre un període de recessió econòmica que enfronta obrers i patrons i que va provocar vagues i tancament de fàbriques. Aquesta difícil situació econòmica, social i laboral es va mantenir fins a l'any 1925. El mateix 1914 Espanya pateix una pandèmia de grip sortida dels Estats Units i que en un any va donar la volta al món.

Estetoscopi. Foto: Rosa Mª Masana.

- L'any 1917 es declara una epidèmia de grip a Palafrugell. Entre 1918 i 1919 es calcula que hi va haver de 80 a 100 morts a la vila degudes a aquesta infecció. Aquell mateix any renunciava al càrrec d'infermer de l'Hospital de Palafrugell en Josep Reixach Dillet.²
- De 1910 a 1920, a causa de la recessió econòmica i de l'epidèmia de grip, Palafrugell passa de tenir 9.018 habitants a tenir-ne 8.746.

¹ Joana M. Escartín: "Història de la dona als Països Catalans", *El Temps*, núm. 1. Generalitat de Catalunya.

² Secció Sanitat. Fons Ajuntament de Palafrugell. AMP.

- Entre 1921 i 1925, a Catalunya, la taxa de natalitat era de 23,22% i, durant el període de 1926 a 1930, de 20,36%.³
- L'any 1924 el subministrament d'aigua potable és insuficient per a la població de Palafrugell. Per això es projecta construir un pou al paratge de la Granota de la zona de Mont-ras i canalitzar l'aigua. Se'n podrà disposar a partir de l'any 1929.⁴
- L'any 1925 Espanya disposa de 400.000 mutualistes que tenen cobertura sanitària privada per una població de 22.000.000 d'habitants. Aquell mateix any es practica la primera cesària a Espanya.
- L'any 1929 una Reial Ordre obliga els Ajuntaments a obrir un concurs públic per cobrir places de practicants i llevadores. Aquell any s'aprova també l'Assegurança de Maternitat i el científic Alexander Fleming descobreix la penicil·lina.
- L'any 1930, després de diverses investigacions, es donen a conèixer els dies fèrtils de la dona.
- De 1923 a 1930, durant la dictadura de Primo de Rivera, es creen els subsidis de família nombrosa, però es presta poca atenció, en general, als temes socials.
- L'any 1930 Palafrugell encara no s'ha recuperat demogràficament: la població és de 8.682 habitants. Aquest any es el darrer en què l'infermer Enric Roig Soler consta com a treballador de l'Hospital de Palafrugell. Feia nou anys que hi era i tenia assignat un sou de 235 pessetes.
- L'any 1931 el Govern de la República preveu l'assegurança per malaltia, accident, invalidesa, maternitat, atur, vellesa i mort. Es promulga la llei del divorci, s'implanta la coeducació i es reconeix el dret al vot de la dona i a presentar-se a les eleccions. Federica Montseny, es va convertir l'any 1936 en la primera dona ministre de l'Estat espanyol. El mateix any es creava a l'Estat espanyol el Ministeri de Sanitat.

³ Socorro Sancho i altres: *La població a Catalunya, una perspectiva històrica*. 1998.

⁴ Josep Salvatella i Montserrat Colomer: *Crònica d'un segle. Palafrugell, 1900-1999*. 2000.

- De l'any 1936 al 1939 la Guerra Civil espanyola causa un gran nombre de ferits i morts. La població, en la qual creix la proporció de vídues i orfes, és més vulnerable a les malalties degut al fred, la gana i la manca de recursos en general.
- Infermeres de la Creu Roja i personal civil es desplacen als fronts de guerra per atendre els ferits. Entre les nostres protagonistes cal destacar el treball desenvolupat al front per la senyora Assumpció Feliu.
- Entre els anys 1936 i 1937 la llevadora Maria Silvestre utilitzava una motocicleta per traslladar-se als domicilis de les parteres; va ser una de les primeres dones a motoritzar-se a Palafrugell.
- L'any 1939 s'implanta la Dictadura de Franco amb les conseqüents pèrdues de llibertats personals i polítiques assolides fins llavors; aquest període durarà fins l'any 1975.
- De l'any 1939 a 1945 té lloc la Segona Guerra Mundial, al final de la qual es llença la primera bomba atòmica. Als afectes de l'explosió devastadora, s'afegeix un nou tipus d'amenaça per a la salut i la vida humanes: la radioactivitat, que produeix mutacions biològiques mortals en els ésser vius. Començava l'anomenada era atòmica.
- Fins a la dècada dels anys 40 era freqüent utilitzar preparats a base d'arsènic orgànic, mercuri, bismut i iodur de potassi per tractar les malalties venèries.
- L'any 1942 es promulga per llei el *Seguro Obligatorio de Enfermedad* (SOE), gestionat per l'Instituto Nacional de Previsión (INP).
- L'any 1947 s'inicien les especialitats sanitàries de la Seguretat Social.

Maletí emprat per les llevadores. Foto: Rosa Mª Masana.

Francesca Llosent Ulio

Palafrugell 1873 - ?

*Roba de nadó de principis de segle, de la senyora Pilar Costa.
Foto: Rosa M. Masana*

La senyora Francesca, Maria Rosa, Margarita, va néixer a Palafrugell el dia 21 de juliol de l'any 1873. Era filla de Catalina i Marcial.

De la seva vida familiar en sabem poca cosa, només que es va casar jove, a l'edat de 19 anys, amb en Joan Vilanova Carbó, de Santa Eugènia de Vilarromà (Palamós), el dia 16 d'abril de 1893, a l'església de Sant Martí de Palafrugell.

Nou anys després de casada, el 14 de maig de l'any 1902, va sol·licitar a la Facultat de Medicina de Barcelona l'admissió als exàmens de revàlida a fi d'obtenir el títol de matrona. Un dels requeriments de la Universitat era presentar un certificat compulsat per notari conforme la candidata havia fet tres o quatre anys de pràctiques obstètriques sota la tutela d'un professional, certificat que normalment era signat per un metge. També era necessari presentar un certificat de naixement i en aquest cas curiosament ens assabentem per un certificat del lletrat Alfredo Guardiola, secretari del Jutjat municipal de Palafrugell, signat el 13 d'abril de 1903, que els llibres del Registre Civil dels anys 1871 al 1875 van ser destruïts durant la guerra carlina, però en presenta un de la Parròquia amb la mateixa validesa. Com sabem, un altre document bàsic que calia presentar era una autorització signada pel marit, compulsada així mateix pel notari, conforme consentia que la seva muller pogués estudiar. Tampoc no podia manca el certificat de bona conducta, signat pel rector o el batlle de la vila: A la senyora Francesca li va expedir el rector de Palafrugell i en el seu redactat hi fa constar: "[...] de quien dicen tiene buenas costumbres y goza de buena fama."

Finalment, el 14 de maig de 1902 paga les taxes corresponents al dret d'examen i el 19 de juny del mateix any obté la qualificació d'aprobat per la Facultat de Medicina de Barcelona. El 18 d'abril del 1907 sol·licita que li sigui lliurat el títol de matrona. De feina no n'hi havia de faltar, ja que l'any 1900 Palafrugell tenia 7.087 habitants.

Els estudis que va seguir la Francesca Lloent per obtenir el títol corresponien al pla d'estudis vigent de 1861 a 1903. Aquests n'eren els temes:

Nociones de obstetricia, especialmente de su parte anatómica y fisiológica.

Fenómenos del parto y sobreparto naturales y señales que los distinguen de los preternaturales y laboriosos.

Preceptos y reglas para asistir a las parturientas y paridas y a los niños recién nacidos, en todos los casos que no salgan del estado normal o fisiológico.

Primeros y urgentes auxilios del arte a las criaturas cuando nacen asfícticas o apopléticas.

Manera de administrar el agua de socorro a los párvulos cuando peligran su vida.

La práctica será simultánea a la teórica, bajo la dirección del mismo profesor.

De la seva vida professional sabem que, amb data 17 de juny de l'any 1890, va prendre possessió del càrrec de llevadora municipal, tot i que pot haver-hi un error en les dates, ja que la senyora Francesca tenia en aquell moment 17 anys i encara no havia estudiat per matrona. Hi ha la possibilitat, però, que hagués cursat els estudis de practicant amb autorització per atendre parts, hipòtesi que, de moment, no s'ha pogut demostrar.

Les llevadores municipals tenien la responsabilitat d'atendre les parteres del municipi amb pocs recursos econòmics, així com les transeünts que durant l'estada a la vila es posessin de part.

Hem vist en el programa d'estudis que una de les funcions de la llevadora era també la d'ensenyar a tenir cura del nadó, sobretot a les que eren mares per primera vegada. Vestir i despullar una criatura no és fàcil si no es té pràctica, i menys abans, que la roba de nadó era més complicada que la d'avui: especialment difícil era col·locar la faixeta que s'emprava per subjectar el melic i que s'havia d'enrotllar amb voltes i més voltes a la panxeta del nouat.

No tenim més informació de la senyora Francesca Llorent; no sabem, per tant, si va exercir en algun altre lloc, ni quan va morir. Revisats els registres parroquials i dels jutjats de Palafrugell i Palamós, hem comprovat que no hi consta la seva defunció. En aquests moments, doncs, aquestes dades de la vida de la senyora Francesca encara resten sense completar.

Isabel Forgas Giralt

Palafrugell 1874 -1951

*La senyora Isabel amb un nadó als braços l'any 1936.
Col·lecció Maria Elena Gurgui,
Arxiu Municipal Palafrugell (AMP).*

Isabel Forgas Giralt (Palafrugell, 1874-1951) era filla del fotògraf Joan Forgas i de la llevadora Victòria Giralt, i néta del cirurgià romancista Josep Forgas. Va conèixer, doncs, de primera mà el món de l'atenció sanitària. Casada amb Pere Maria Surroca, vivia al carrer de la Caritat; el matrimoni va tenir dos fills, Victòria i Joan.

Va realitzar els estudis de matrona a l'Hospital Clínic de Barcelona i, amb data 18 de juliol de 1901, quan tenia 27 anys, va obtenir el títol, lliurat pel Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Era membre del Col·legi Oficial de Llevadores de Catalunya, segons la documentació conservada per la seva néta Elena Gurgui.

La senyora Isabel va prendre possessió del càrrec de llevadora municipal el 21 de juny de 1907, amb un sou anual de 125 pessetes. Aquest càrrec l'exerciren també les seves col·legues Maria Bastons Costeis i Engràcia Cofan Grabulós, amb el mateix sou.

Era un costum bastant generalitzat que algun membre femení de la família de les llevadores les ajudés en les seves tasques d'atenció a nadons i mares. En aquest cas Victòria Maria no va seguir la tradició familiar, i l'ajudant de la senyora Isabel va ser la Remei Ribas, una persona abnegada i competent.

Isabel Forgas estava considerada com una bona professional. Coneixem la seva reputació pel record dels palafrugellencs i també pel testimoni escrit del doctor J. Sabrià Ayné:

Caricatura conservada per M. Elena Gurgui.
Foto: Esteve Salabert.

Isabel Forgas acompanyant un nadó a batejar.
Col·lecció Maria Elena Gurgui, AMP.

"[...] Pero antes dejen que me incline reverente ante la memoria de aquellas ínclitas damas hoy desaparecidas, con las cuales tuve la inmensa suerte de colaborar y cuyo recuerdo de bondad, competencia y espíritu de sacrificio, es para mí imborrable. De ellas se destacan: Isabel Forgas, de Palafrugell. Alta, esbelta, erguida a pesar de sus muchos años cuando la conocí. Dinámica y nerviosa, correcta, respetuosa e inteligente, siempre atenta a los progresos de la Tocología, con un sano miedo a quedar anticuada y con un interés juvenil por su amada profesión muy digno de ser imitado. Su vida constituye un magnífico ejemplo a seguir por sus colegas [...]." (Surgere, octubre de 1965.)

L'exercici de la professió de llevadora és sovint font d'anècdotes. La família en recorda una de molt curiosa: una nit, un senyor de bona posició va anar a buscar a la senyora Isabel a casa i la va fer pujar a una tartana on hi havia una noia embarassada a punt de tenir la criatura; es tractava d'atendre el part dins el carruatge per mantenir l'anonimat de la jove. La criatura tardava a néixer i la tartana anava donant voltes per Palafrugell. Va ser un part fosc, mogut i cansat per la mare, la llevadora i el cavall, i també, degut a la clandestinitat, molt anguniós per al presumpte pare.

Títol conservat per M. Elena Guirguí. Foto: Esteve Salabert.

Remei
Ribas Casadevall
Ajudanta de llevadora

Regencós 1883 - Palafrugell 1980

*La senyora Remei Ribas amb la seva rebesnéta en braços
i envoltada de membres de la seva família.
Col·lecció M. Rosa Cortey, Arxiu Municipal Palafrugell (AMP).*

La senyora Remei va ser ajudanta de la llevadora Isabel Forgas Giralt i és recordada com una persona abnegada i competent.

Va néixer a Regencós el 8 d'abril de 1883 i va morir a Palafrugell l'1 de juliol de 1980. La seva néta, Maria Rosa Cortey, ens ha facilitat una fotografia i les seves dades biogràfiques. De petita, Remei Ribas va anar a escola a Begur. La senyora Matilde, de la família Ventura Sabaté, li va ensenyar a fer labors, cosa que en els últims anys de la seva vida feia a casa seva, al carrer de l'Estrella, envoltada de veïnes.

Va casar-se amb Joan Cortey Tauler a l'edat de 19 anys, a l'església del Mercadal de Girona. La Remei va quedar viuda molt jove i amb tres fills: Maria, Mercè i Joaquim. Poc després va néixer l'últim, en Joan, que fou fill pòstum. De Regencós es va traslladar a Palafrugell, al carrer de la Caritat. Va ser allà on va fer amistat amb la llevadora Isabel Forgas. Com a ajudanta de la senyora Isabel, s'encarregava de realitzar algunes de les tasques complementàries i necessàries per a la bona atenció del nadó i de la mare.

Remei Ribas va viure gairebé un segle. A la seva família es varen reunir cinc generacions, i aquest cas excepcional va tenir ressò a la premsa gràfica.

A la senyora Maria Rosa Cortey se li encenen els ulls en parlar de la seva iaia Remei, ja que va ser ella qui, de petita, li va donar la major part de l'afecte que tot infant necessita: la pentinava, la tenia a la falda mimant-la i s'ocupava del seu benestar. Junt amb la fotografia, ens ha facilitat el següent text:

Una dona treballadora

La Remei ve ser tota la seva llarga vida una dona exemplar, de molt joveneta va haver de tenir cura dels seus germans més petits. Va quedar vidua molt jove amb quatre fills, va ser una admirable matriarca. Per qüestió de veïnatge va fer amistat amb la senyora Isabel Forgas, llevadora, i va ser ajudanta seva, molt estimada per les "pacients". Encara no fa gaire, parlant amb una amiga, va descobrir que la iaia era la llevadora de qui, amb tant d'afecte, parlava la seva mare.

Recordo d'anar les tardes a casa seva i trobar la cuina plena de veïnes, era talment un taller on totes feien labors guiades per ella; i fins i tot, en feia sota encàrrec per a una botiga molt acreditada de la vila.

Va ser una dona estimada i respectada per tothom. Una neta i dues nebodes portaven el seu nom i és per això que un dia va passar que la Remei li diu a l'altra: "Remei, digues a la Remei que demà arribarà la Remei."

Déu ens va permetre tenir-la molts d'anys amb nosaltres i encara que ara no hi sigui, el seu amor i enyorança perduren.

Manuela Vivancos Pérez

? - ?

Albuminòmetre amb la seva funda de fusta i estetoscopi.

Foto: Rosa M. Masana

Sabem que la senyora Manuela va exercir de llevadora a Palafrugell perquè així consta en un document del fons de l'Ajuntament de Palafrugell conservat a l'Arxiu Municipal. Quan el vaig consultar només vaig anotar el seu nom, perquè vaig considerar que trobaria familiars de la senyora Manuela i em lliurarien informació, però fins ara les gestions no han tingut fruit.

A la Facultat de Medicina de Barcelona tampoc consta l'expedient acadèmic, la qual cosa ens fa pensar que, amb tota probabilitat, va estudiar en una altra província.

Pel fet de no haver trobat tampoc familiars d'ella, podem suposar que va anar a viure a una població lluny del Baix Empordà.

Enriqueta Cofan Grabulós

Medinyà 1877 - Palafrugell 1924

La senyora Enrica Cofan.
Col·lecció Josep Nicolau Cofan,
Arxiu Municipal Palafrugell (AMP)

La senyora *Enrica*, que així és com signava, va néixer a Medinyà el dia 6 d'agost de l'any 1877 i els seus pares es deien Camilo i Cristina. Es va casar molt jove, mitjançant el que s'anomenava un matrimoni convingut, el dia 17 d'abril de 1892, a l'edat de 15 anys amb Josep Nicolau Navarro de 22 anys i natural de Figueres.

Degut a la seva joventut, tenia per davant una llarga vida fèrtil i és potser per això que va tenir set fills, l'Assumpció (va morir als 4 anys), Manel i Antoni (bessons), Assumpció, Joan, Maria i Josep. Gràcies als seus fills petits hem pogut conèixer més coses de la senyora Enriqueta i obtenir fins i tot una fotografia.

Es va examinar de les assignatures corresponents per ser admesa a la revàlida per a l'obtenció del títol de Llevadora durant els cursos escolars del 1904 i 1905 a l'Escola Normal Superior de Mestres de Barcelona. Un any després, el 1906, s'examinava de revàlida i obtingué la qualificació d'excel·lent. Tenia llavors 29 anys i, gràcies als naixements dels seus fills, una experiència directa en l'art de llevar criatures.

Amb data 23 de juny del 1906, li va ser lliurat el títol de matrona i dos anys després va prendre possessió del càrrec de llevadora municipal de Palafrugell. Simultàniament ocupaven també una plaça municipal les llevadores Isabel Forgas i Maria Bastons. Recordem que Palafrugell l'any 1910 tenia 9.018 habitants.

Josep Nicolau i Cofan recorda que, quan el doctor Mas havia d'assistir un part sol·licitava sempre l'assistència de la seva mare; formaven un bon equip. Ell també ens ha explicat l'anècdota següent. Una nit varen trucar a la porta uns gitanos, demanant per la senyora Enriqueta. Havien acampat darrera l'estació de tren i els acompanyava el sereno del barri, amb el xuxo i el fanal; aquesta va ser la llum que va il·luminar el naixement. Varen quedar tan agraïts que, cada vegada que acampaven a Palafrugell, portaven un obsequi a la llevadora que tan bé els havia assistit. Després d'11 anys d'exercir com a llevadora municipal, Enriqueta Cofan va deixar el càrrec el 12 d'abril de 1919 per motius de salut. Tenia llavors 42 anys, i ja devia patir la malaltia que li causaria la mort. Tot i això, i malgrat l'oposició de la seva família, va continuar les assistències a la gent que li ho sol·licitava. Va morir el dia 22 d'agost de l'any 1924 al seu domicili, al carrer del Padró Gran, a l'edat de 47 anys, deixant enrere una vida curta, però plena.

Reparada Bastons Forgas

Palafrugell 1883 - ?

*Reparada Bastons amb la seva filla.
Foto: Jaume Ferrer Massanet, col·lecció Josefina Colomer,
Arxiu Municipal Palafrugell (AMP).*

Reparada Bastons va néixer a Palafrugell el dia 6 d'octubre de 1883; era filla de Marta Forgas Giralt i de Josep Bastons Figueres. Ella seria una més en la nissaga familiar de llevadores: era néta de Victòria Giralt i neboda d'Isabel Forgas, que varen exercir a Palafrugell, i de Carme Bastons, que va exercir a La Bisbal d'Empordà.

La fotografia que presentem de Reparada Bastons és de 1908, quan tenia 25 anys; ens l'ha cedit Josefina Colomer. El fotògraf Jaume Ferrer Massanet la va retratar junt amb la seva filla i amb un llibre a la mà, com corresponia a una dona instruïda. Ens podem imaginar que estudia una de les 50 lliçons del primer curs de la carrera de matrona, la referent als antisèptics: lisol, àcid fènic, àcid bòric, timol, permanganat potàssic, iodoform i tintura d'iode.

Reparada Bastons va obtenir el títol de matrona lliurat pel Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes el 21 de juny de 1913, a l'edat de 30 anys, d'acord amb els documents conservats a l'Arxiu Municipal de Palafrugell. És ben probable que abans ja hagués après la professió fent d'ajudant de les llevadores de la seva família. El 3 d'agost de 1914, un any després d'haver demostrat la seva suficiència a la Universitat de Barcelona, va prendre possessió d'una plaça de llevadora municipal a Palafrugell. No hem pogut esbrinar més dades de la vida d'aquesta llevadora; en el record de la família hi ha, però, el fet que va morir jove.

Maria Silvestre Neras

Begur 1893 - 1948

La senyora Maria Silvestre.
Foto: Casanovas, col·lecció Pepita Ramiro Silvestre,
Arxiu Municipal Palafrugell (AMP)

La senyora Maria, Teresa, Josepa Silvestre Neras va néixer a Begur, al domicili del seus pares, Maria i Pere, al carrer Son Molas 1, un dia calorós: el 23 d'agost de l'any 1893. Va formar part d'una família de tres germans: en Pere, que de jove va anar a viure a l'Argentina, i la Gertrudis.

De joveneta, va practicar l'ofici de fer taps. Als 22 anys estava casada amb Josep Planes Madrena, natural de Rupià, flequer d'ofici i tres anys més gran que ella. El matrimoni no va tenir fills.

Podem considerar que la Maria era una noia intel·ligent, ja que, en els exàmens de preparació per a la carrera de matrona, fets a l'Escola Nacional de Mestres, el curs 1915-1916 va obtenir la qualificació de notable, i el curs 1916-1917, la d'excel·lent, i el mateix any, en la revàlida també va aconseguir la nota d'excel·lent. Mentre realitzava aquests estudis, oficialment constava que vivia a Barcelona, al carrer de la Diputació, núm. 137, porteria. És possible que fos el domicili d'algun familiar o conegut, car el 1915 feia poc que estava casada i es poc probable que es traslladés a viure durant tot aquest temps a Barcelona.

Com era costum, per accedir als estudis, en Josep, el seu marit, va haver de signar un certificat on l'autoritzava a fer la carrera (3 de gener de 1916).

Desconeixem si la Maria va aprendre també la professió al costat d'una altra llevadora, el que sí sabem es que va fer pràctiques a l'Hospital Clínic de Barcelona, gràcies a l'existència d'un certificat lliurat pel professor, el Dr. Pere Nubiola Espinós, de la Facultat de Medicina.

L'any 1920, d'acord amb documents conservats a l'Arxiu Municipal de Begur, exercia la seva professió i tenia la consulta al carrer Vera, núm. 6. En aquell temps la població begurenca era d'uns 1.880 habitants. A partir de l'any 1930 la trobem inscrita com a llevadora municipal de Palafrugell, on primerament tenia la consulta al carrer de la Caritat (que durant la República es va anomenar de Fermín Galán), fins que l'any 1935 es va traslladar al carrer de Torres Jonama. Podríem dir que la Maria va ser una de les llevadores de la guerra a Palafrugell perquè hi va exercir fins a l'any 1939; a partir d'aquí no ens consta la seva activitat.

Les seves nebodes, Maria i Pepita Ramiro Silvestre, recorden que per desplaçar-se als domicilis la tia llevadora tenia una moto que, durant la guerra, li van requisar, de manera que es va quedar sense mitjà de locomoció. La Maria Silvestre va fer l'intent d'instruir la seva neboda Pepita en l'art de llevar criatures; amb aquest propòsit, se l'emportava a les cases on havia de fer el seguiment de les mares i els nadons per anar-la introduint en la professió. La senyora Pepita, però, es va sentir més motivada pel magisteri.

La Maria Silvestre va deixar un bon record a Palafrugell, i la seva mort prematura, deguda a una cardiopatia, als 55 anys, va ser molt sentida per tothom.

Llevadores del baby boom i del pelargón

Assumpció Feliu Trias (Anglès 1916).

Carme Pareta Vilavedra (Parlavà 1924 - Barcelona 1959).

Maria Gràcia Pi Parals (Regencòs 1927).

Dolors Ponsatí Jovés (Fonteta 1928 - Palafrugell 2006).

Maria Noguer Codony (Mieres 1933).

Llevadores que viuen el baby boom i la implantació de la lactància artificial amb el Pelargón, que es comencen a desplaçar en cotxe i que no necessiten el permís del marit per poder estudiar.

Algunes dades significatives

En el capítol anterior s'han donat dades d'interès per valorar l'exercici de la professió de llevadora fins a l'any 1947. Ara continuarem a partir d'aquí, tot i que aquestes professionals van viure fets dels anys anteriors.

- A la dècada dels quaranta del segle xx s'incrementa la contribució del treball femení a les fàbriques; els sous són baixos i la dona ha de compaginar la feina amb el treball domèstic. Aquest fet va potenciar la demanda de llet artificial per a l'alimentació dels nadons. Per satisfer aquesta demanda, des de l'any 1944 es comercialitzava llet de la marca *Pelargón*, que en pocs anys es va convertir en un dels productes estrella en vendes de l'època. Els cinquanta i seixanta s'incrementa l'ús de la tecnologia a la llar: neveres, rentadores, planxes elèctriques, etc.
- En un període de temps que va des de l'any 1946 al 1955 es regularitzen diversos aspectes acadèmics i laborals de les infermeres, llevadores,

practicants i ATS. Les estudiants femenines no necessiten l'autorització del marit per poder estudiar.

- L'any 1953 s'unifiquen els estudis d'infermera, practicant i llevadora en una única titulació: Ajudant Tècnic Sanitari (ATS).
- Durant la dècada dels cinquanta es comencen a desenvolupar els anticonceptius orals fins arribar als anomenats trifàsics més moderns.
- L'any 1954 Jonas Salk descobreix la vacuna contra la poliomielitis.
- Durant la dècada dels seixanta moltes llevadores s'impliquen en el mètode psicoprofilàctic de preparació al part (MPP).
- L'any 1960, a Palafrugell, hi ha 9.134 habitants, i el 1970, 12.253. Aquest increment de la població és, bàsicament, conseqüència de la immigració interna dins l'Estat espanyol i de l'augment de la natalitat. La dècada és qualificada de *boom* demogràfic.¹
- L'any 1967 el Dr. Christian Barnard fa el primer trasplantament de cor .
- La dècada de 1960 a 1970 també es caracteritza per l'arribada del turisme de masses a la Costa Brava, la mecanització de l'agricultura, l'expansió industrial i l'apogeu de la construcció.

Foto: Rosa M. Masana.

- Durant la dècada dels seixanta algunes mares comencen a assistir als hospitals per llevar els seus infants; concretament a Palafrugell la llevadora Maria Noguer va demanar a les monges de l'Hospital que li deixessin un llit per atendre les parteres que necessitessin una assistència especial o que no disposessin d'unes mínimes condicions en els seus domicilis.
- L'any 1969 un ésser humà trepitja per primera vegada la Lluna i en tots els camps la ciència avança a pas de gegant.
- El dia 16 de juny de l'any 1972 es funda a Palafrugell l'Assemblea Local de la Creu Roja.
- L'any 1975 mor el general Franco. S'inicien, poc a poc, els processos que han de portar a la democràcia i a un canvi d'orientació pel que fa a l'assistència sanitària. Palafrugell aquell any comptava amb 13.817 habitants.
- Durant la dècada dels setanta progressen les tècniques de fecunditat artificial i l'any 1978 neix a la Gran Bretanya Louise, la primera nena-proveta. Es calcula que, actualment, al món hi ha un milió de nens-proveta. També durant aquest període es va implantant de forma progressiva la lactància artificial; l'any 1979 es van vendre a Espanya 8,5 milions de tones de llet envasada per a nadons.²
- Durant aquella dècada l'ús del *pentotal* com anestèsic en el moment del part va anar decaient i es va anar implantant la tècnica de l'anestèsia epidural, alhora que s'incrementava el nombre de parts per cesària. Amb tot, es manté viu el concepte de part natural.
- L'any 1977, d'acord amb el Reial Decret 2128/1977 de 23 juliol, els estudis d'ATS es transformen en estudis universitaris d'Infermeria. La primera promoció va sortir l'any 1980. Començava així una nova etapa professional.
- L'any 1978 neix a Espanya la Constitució: 169 articles organitzen de nou l'Estat.

¹ Totes les dades demogràfiques estan extretes de: Miguel Solana: *La gent de Palafrugell. Població i migració del s.XV al XX*. 2003.

² J. Martín-Calama i altres: "El pediatra y la promoción de la lactancia materna", *Milupa*. 2n trimestre 1995.

- L'any 1981 França inaugura el TGV —tren de gran velocitat—. A Europa entrem en una etapa on el “temps és or” i tot s'accelera; fins i tot es programen els parts.
- El dia 12 de juliol de l'any 1984 neix a l'Institut Dexeus Victoria Anna, primera nena-proveta catalana, fecundada *in vitro*. Aquell mateix any al món hi havia aproximadament 4.700 milions de persones i el ritme de creixement era de 200.000 infants al dia.³
- El mes de juny de l'any 1986 s'inaugura l'Hospital de Palamós amb 200 llits, pensats per donar assistència a 85.000 persones. El cost de l'obra va ser de 600 milions de pessetes.
- L'any 1987 es promulga a Espanya la Llei de Reproducció Humana Assistida i de llavors fins ara han nascut al país 4.000 persones emparades en aquesta Llei.
- L'any 1989, després de 98 anys d'estada a la vila de Palafrugell, les germanes de Sant Josep finalitzen els serveis d'atenció de malalts a l'Hospital, a partir de llavors els malalts son atesos per seglars.
- El 9 de juliol de l'any 1990 es publica la Llei d'Ordenació Sanitària de Catalunya, la LLOSC, i a continuació, es crea el Servei Català de la Salut i el Pla de Salut de Catalunya. Es transfereixen els diversos serveis del SOE. En aquell moment Catalunya disposava de 30.198 llits hospitalaris: 18.959 eren privats i 11.239 públics.
- L'any 1992, segons l'Ordre de l'1 de juny i després d'haver passat sis anys sense impartir-se la especialitat de llevadora, el Ministeri de Sanitat i Consum aprova el programa de postgrau d'infermeria en aquesta especialitat amb un total de 1.474 hores de formació.
- L'any 1995 es considerava que hi havia més de 3.000.000 de persones vivint il·legalment a Europa, dada d'interès pel seu potencial reproductiu i sanitari.⁴

³ H. Willem van Loon: *La Historia de la Humanidad*. Barcelona 2004

⁴ H. Willem van Loon: op. cit.

- El 15 de maig de l'any 1997 s'inaugura el Centre d'Assistència Primària Josep Alsina i Bofill de Palafrugell amb previsió per atendre 24.000 usuaris.
- L'any 1997 finalitzen els seus estudis a la Facultat de Medicina de Barcelona en l'especialitat obstétrico-ginecològica —llevadora— tres estudiants masculins.
- L'any 1998 es jubila la llevadora Maria Noguer i, amb ella, tanquem un període de 165 anys d'història de les llevadores palafrugellenques que s'havia encetat l'any 1833.
- L'any 1999 s'inicia una etapa de reconeixement de les llevadores que van exercir a Palafrugell mitjançant articles en publicacions locals, entrevistes, homenatges i l'oferiment dels seus noms per a la identificació de carrers o espais públics.⁵
- El futur: A l'horitzó es veu la possibilitat que la ciència disposi d'un mètode per clonar humans. Resem perquè la nostra societat evolucioni humanament al mateix ritme que la tecnologia.

⁵ Maria Salvador: "Dones amb nom propi" (I) i (II), *Dona d'aquí*, 2003.

Assumpció Feliu Trias

Anglès 1916

Col·lecció Assumpció Feliu,
Arxiu Municipal Palafrugell (AMP)

*Porque es verdad que aunque haya quien nunca lograra entenderlo,
hay un goce en hacer el bien, por solo el goce de hacerlo.*

Frase del poeta José María Pemán
que la senyora Assumpció va fer seva.

Llevadora i practicant, ha dedicat 38 anys d'exercici professional a Palafrugell. En aquesta ocasió hem pogut parlar amb la protagonista, ara resident a Bescanó, per tal de saber alguna cosa de la seva vida i la seva experiència professional. Assumpció Feliu va néixer a Anglès el 30 de gener de 1916, en una família de pagès que va tenir vuit fills.

En primer lloc li preguntem pels estudis

Vaig anar a l'escola d'Anglès. Per cert, el fill de la mestra era molt guapo i es deia José. Potser per això i perquè m'agradava sentir frases en castellà com "*te quiero*", "*encanto*" i "*cielo*", sempre havia pensat que em volia casar amb un noi que es digués José i fos castellà.

Als dotze anys em vaig llogar de minyona a casa d'un metge, amb la condició que em deixessin anar a estudi; em pagaven tres duros.

Després vaig anar a fer de minyona grossa a can Bonmatí perquè guanyava més; en aquella casa, però, hi havia vuit criatures. En acabar el batxillerat, em vaig llogar a casa del senyor Antonio María Sbert, Diputat General de Catalunya, que vivia a Barcelona, també amb la condició que volia anar a estudiar per infermera i llevadora a l'Hospital Clínic. Vaig acabar els estudis el 19 de juny de 1936, amb vint anys.

Vostè ha tingut sempre clar el que volia fer. Però tot va ser acabar els estudis i començar la guerra. Com la va viure?

Com que a casa érem de dretes, els *rojos* em van fer anar al front d'Aragó, a recollir ferits i morts. Els ferits els portaven als hospitals de sang, que generalment eren convents o col·legis que es destinaven a aquest fi. Llavors utilitzàvem com a antisèptics per desinfectar les ferides aigua oxigenada, permanganat potàssic i violeta de genciana. Però molts soldats morien perquè el sistema de bombes explosives feia que la metralla s'expansionés per dins dels teixits i fes unes grans destrosses. Vaig estar a Bujaraloz, Peñalva i Monzón. Moltes vegades havíem dormit al mig del camp de batalla, quasi a sobre dels morts.

Això va durar fins que les *Columnas Rojas* varen voler que en el casquet que portàvem de la Creu Roja diguéssim "*Milicias Antifascistas de Cataluña*". La Creu Roja no ho va acceptar perquè era un organisme internacional, i llavors ens varen acomiadar a totes i varen anar a buscar les dones del barri xinès per atendre els ferits. No vulguis saber quina escampada de malalties venèries que hi va haver!

Després vaig anar a Girona a l'Hospital de refugiats dels salesians, que estava al Pont Major de Sarrià, on vaig ser cap de sala. Hi havia malalts de tot tipus, amb tifus, tuberculosi, sarna, polls... Cada dia venia un noi a fer la llista de medicaments que necessitàvem i els anava a buscar a la farmàcia Ribas; era un estudiant dels salesians, es deia José M. Requena.

No li va pas dir "te quiero"?

Doncs sí, ho has endevinat. Ens vàrem casar el 24 d'octubre de 1938, i després va haver d'anar al front. Va estar de sort i, en acabar la guerra, va tornar, llavors vivíem al carrer Santa Eugènia, davant de l'estació. I hem tingut dos fills, en Josep Maria que és físic i la Rosa Maria que és mestra.

*Assumpció conduint la Vespa, un mitjà de locomoció que li permetia complir puntualment amb la seva feina de llevadora.
Col·lecció Assumpció Feliu, AMP.*

Com és que varen anar a viure a Palafrugell?

Perquè era un poble gran i una de les llevadores, la Isabel Forgas, ja tenia molta edat. Vaig començar a treballar-hi l'any 1944, havent obtingut una plaça de practicant, amb el número 7 de la llista de tot Espanya. També tenia la plaça de llevadora d'Assistència Pública Domiciliària. En total he treballat a Palafrugell 38 anys, de 1944 a 1982.

Tenia molta feina?

Sí, molta. En total calculo que hauré atès uns 800 parts, entre els de la Seguretat Social i els particulars. A més vaig treballar en una època en què, a Palafrugell, arribaven molts emigrants procedents d'Andalusia. Les famílies solien ser molt nombroses, de set o vuit fills. Molts vivien en barraques que s'havien construït ells mateixos, i allà era molt incòmode treballar: la mare cri-dava, els nens pel mig, només podíem estirar una cortina per separar una mica el dormitori... Al final vaig decidir emportar-me les parteres que estaven en aquesta situació a casa meva a tenir la criatura.

A casa seva?

Sí, a casa. Les hi tenia vuit dies. El meu marit no deia res, al contrari. A vegades havia hagut de fer de mainadera; mentre arreglava la partera, li portava el nen perquè l'agafés, o bé se n'ocupaven els meus fills. No hi havia cap problema. D'aquests parts en vaig fer una trentena. I al cap de tres o quatre dies portava el nadó a batejar. Tenia un vestit de gala per a aquesta ocasió; el rentava i planxava i servia per a tots els infants. Moltes vegades a casa (que era al carrer Sant Ramon, núm.3) havíem fet una xocolatada per celebrar el bateig. Tal i com diu en José M. Pemán: *"Porque es verdad que aunque haya quien nunca lograra entenderlo, hay un goce en hacer el bien, por solo el goce de hacerlo."*

M'imagino la resposta, però li faré la pregunta igualment. Va evitar alguna vegada que naixés una criatura?

No, i si alguna mare em demanava per avortar li deia que jo no ho sabia fer, això. Una vegada una mare no volia el fill i li vaig dir que ja aniria els vespres a casa seva per veure com seguia l'embaràs perquè ningú no sospités res; quan va tenir el nen me'l vaig emportar a casa. El vàrem criar el meu marit i jo amb Pelargón i, al cap d'uns dies, li vaig dir a la mare: "Que vols el nen?" I va dir que no. Jo li dic: "Mira que no el veuràs més!" "No, no el vull", va respondre. Jo sabia d'un matrimoni que volien adoptar un nen. Vàrem anar a l'Hospici

de Girona amb la intenció de fer l'ingrés del nen i al mateix temps donar-lo als pares adoptius que m'acompanyaven. El responsable de l'hospici em va dir que no, que havia de deixar la criatura allà perquè hi havia llista d'espera. O sigui que em vaig tornar a emportar el nen cap a casa. Després d'això vàrem anar a la Maternitat de Barcelona; el director era un metge que havia tingut de professor quan estudiava a l'Hospital Clínic. Li vaig explicar el cas, ho va entendre i els nous pares van tornar a Palafrugell amb la criatura de vuit dies als braços. De casos com aquest, n'he viscut una vintena, tots mitjançant la Maternitat.

Vostè és una persona molt religiosa, veritat?

Sí, de sempre. A Palafrugell vaig fundar l'Arxiconfraria de Maria Auxiliadora. Teníem 22 capelletes de la Verge i cada una d'elles passava a 30 famílies. També cantava al cor de la vila i a l'església.

Quin sistema de locomoció emprava?

Primerament la *Vespa* i després cotxe; n'he tingut nou, comptant el *Renault-5* que encara condueixo.

Assumpció amb un nadó i la seva família el dia del bateig, a l'entrada de l'església parroquial de Sant Martí de Palafrugell. Col·lecció Assumpció Feliu, AMP.

En jubilar-se va marxar de Palafrugell?

Veuràs, em vaig jubilar el 1982 i, amb el meu marit, que havia estat mestre a Palafrugell i també estava jubilat, vàrem anar a viure a Palau Sacosta. Però en posar-se ell malalt vàrem venir a aquesta casa a Bescanó que és a peu pla i ens va millor.

La senyora Assumpció ens explicaria, de segur, moltes més coses. Però amb aquestes pinzellades, ens fem una idea de com ha estat la seva vida com a llevadora, una vida molt plena.

D'acord amb un document conservat a l'AMP, la senyora Assumpció va obtenir a Palafrugell una plaça d'Assistència Pública Domiciliària (APD) el dia 30 de desembre de l'any 1944, convocatòria basada en l'Ordre Ministerial de 24 de gener de 1936, amb un sou anual de 500 ptes.

Nova conversa amb la senyora Assumpció Feliu

(Bescanó, 11 de novembre de 2005)

Hola senyora Assumpció, finalment he pogut venir a fer-li una visita.

Sí, ja t'esperava. Et presento la meva filla Rosa Maria.

Molt de gust. Com li vaig dir, es vol fer una publicació sobre les llevadores que van exercir a Palafrugell. Ara, després d'haver passat cinc anys des que li vaig fer l'entrevista, m'agradaria que m'expliqués alguna cosa més.

(Intervé la seva filla Rosa Maria: "Hauràs de cridar una mica, perquè hi sent poc. El dia 30 de gener farà 90 anys, ja té sis néts i deu besnéts.")

Que bonic! (Més fort) Assumpció encara recordo aquell fragment de poesia de José M. Pemán que em va recitar.

La meva afició de sempre ha estat la poesia. Ja de petita, m'ha agradat escriure'n i recitar-ne, especialment d'en Pemán. Espera't.

(S'aixeca del sofà i va a buscar tres carpetes de poesies fetes per ella. La Rosa Maria diu: Quan anava als batejos recitava aquesta poesia *Romances del hijo*. Tant la primera com la segona part són molt boniques, moltes persones ploraven en sentir-la. Torna l'Assumpció i comença a recitar).

Era així:

*Un hijo es como una estrella
a lo lejos del camino:
una palabra muy breve
que tiene un evoco infinito
Un hijo es una pregunta
que le hacemos al destino.*

*Hijo mío, brote nuevo,
en mi tronco florecido
si no sé lo que será
de ti, cuando me haya ido;
si no es mío tu mañana,
¿por qué te llamo hijo mío?*

(L'Assumpta va recitant les vint estrofes que formen el *romance* de J. M. Pemán amb una perfecta entonació, amb frases clares i posant-hi tot l'èmfasi.)

Realment els pares i els invitats al bateig havien d'estar contents que els recités aquestes poesies tan agradables a l'oïda. És una sort saber recitar així.

Com tot, t'ha d'agradar. Mira, aquí tinc les que vaig recitar a les Nits de Poesia d'aquí Bescanó. En tinc un piló, podríem fer-ne un parell de llibres.

Estan molt ben escrites, se les passa a màquina vostè?

Sí, i tant, aquí tinc la màquina d'escriure.

És aquesta Olivetti Dora 201 clàssica?

Sí, i quan hi tinc algun problema, aviso l'Angelina, la meva veïna, i me l'arregla. Aquesta, altra poesia també és molt bonica, porta per títol *Yo soy la voz de este niño*.

Me n'haurà de deixar una còpia.

Val en castellà?

Sí, està bé, com la va escriure l'autor.

(La Rosa Maria se'n va, ens diem adéu. La senyora Assumpta continua la conversa.)
Mira, aquí tinc el Crist de la Bona Mort, sempre el porto a sobre, fa més de trenta

anys que el tinc i el dia que vaig anar a la clínica a operar-me d'un dit del peu també me'l vaig emportar. Els metges es van portar molt bé amb mi, me'l varen deixar tenir. Aquest Sant Crist s'ha de portar a sobre, sentir el seu contacte al cos. Els cinc cargols són les cinc nafres de Crist. Ja veuràs, t'ha de tocar aquí al cor.

Oh! però aquests cinc claus es claven una mica.

Per això és.

(Parlem de diversos aspectes de la religió, i particularment de la fe).

Vostè sent alguna presència especial dins seu, aquí al cor?

Ai! Sí, és com una pressió, com si el cor creixés, com si augmentés la seva dimensió, el noto doble en la respiració. La riquesa més gran del món és la fe, ella et fa descobrir coses. Al poble de Brunyola tenen un rellotge de sol amb una inscripció que diu: "Jo sense sol i tu sense fe, no som res."

Ho estic pensant, però segurament serà veritat que la fe mou muntanyes. Assumpció, té por de la mort?

No, perquè em vindran a buscar la Mare de Déu i Nostre Senyor, com que visc amb Ells, em vindran a buscar Ells. Crec en Déu, espero amb Déu i estimo Déu.
I punto.

La senyora Feliu a casa seva el novembre de 2005. Foto: Rosa M. Masana.

Convincent. Ara li costa anar a missa, veritat?

Sí, però tinc la parabòlica i agafo les dues emissores del Vaticà i segueixo les misses, els debats, l'Àngelus, moltes coses. Tens parabòlica?

No.

Doncs n'hauries de tenir. Els mitjans de comunicació són una cosa preciosa, és un miracle de Déu... Ara mateix la telefonia sense fils, toques uns números i parles amb Amèrica i s'escolta més bé que des d'aquí, oh!, i amb fotografies i tot! Sembla el mateix que quan parles amb el Cel...

Quan anava a Girona amb el cotxe li deia al meu àngel de la guarda: busquem un aparcament, però una mica ample, eh!, que pugui aparcar bé. I sí, sí, el trobava i si no sempre hi havia algú que marxava en aquell moment. Ja veuràs, demana-li al teu àngel de la guarda que te'n busqui un.

Ho faré. Assumpció, tothom la comprèn?

Ah! no. Però em comprèn Déu. Ara mateix Ell està aquí amb nosaltres, ja ho va dir: allà on hi hagi dues o més persones reunides parlant de Mi, allà hi sóc Jo.

(L'Assumpció no es veu gens cansada i de ben segur que podria continuar parlant sobre espiritualitat molta estona, però se'ns ha fet molt tard. Li dic que he de marxar.)

Com vulguis, espera't que t'acompanyo a la porta. Si vols un dia et faig la subscripció a la revista que t'he parlat.

Potser que, de moment, no, però gràcies. Assumpció, un parell de petons, m'ha agradat molt tenir aquesta conversa amb vostè.

A mi també m'ha agradat parlar amb tu.

Adéu.

Adéu.

Carme Pareta Vilavedra

Parlavà 1924 - Barcelona 1959

*Carme Pareta en una fotografia de gener de 1948.
Col·lecció Vicenç Pareta.
Arxiu Municipal Palafrugell (AMP)*

La senyora Carme va néixer el dia 22 de febrer de 1924 a can Pareta de Fonolleres (Parlavà) i era filla d'en Joan i la Mercè. De petita, va demostrar bona disponibilitat per als estudis, i els seus pares la van portar a Girona a cursar el batxillerat. Acabats aquests estudis i mitjançant un certificat on constava l'autorització del pare, va matricular-se a la Facultat de Medicina de Barcelona per estudiar la carrera de practicant i llevadora. Vivia a casa d'un matrimoni sense fills, amb els quals va fer una gran amistat i hi va mantenir sempre més una bona relació. Consta que les dues especialitats les va fer durant els cursos acadèmics de 1943 a 1946 i va obtenir el títol de llevadora als 21 anys i el de practicant als 22.

Acabada la carrera, va començar a treballar com a llevadora titular de Palafrugell, on va fixar la seva residència al carrer Constància, cantonada amb el de la Caritat. Vivia amb el seu germà petit, en Vicenç, que és qui ens ha facilitat informació i fotografies; gràcies a ell tenim la possibilitat de recordar la senyora Carme, una experta professional en ajudar a néixer criatures.

El doctor J. Sabrià Aynié va dedicar aquests paràgrafs a Carme Pareta en un dels seus articles:

"[...] Desgraciadamente perdida en plena juventud. Cultísima como pueda serlo una chica, inteligente y estudiosa. Muy bien preparada para el ejercicio de su profesión; su colaboración era sinónimo de seguridad diagnóstica, eficacia en la ayuda, corrección en el trato, discreción en la actitud, distinción en la conversación. Su llamada era siempre una tranquilidad para el tocólogo, que sabía de antemano con qué problema iba a enfrentarse; difícilmente después de su diagnóstico podía haber sorpresas. La enfermedad que acabó por llevársela a la tumba impidió el ejercicio de la profesión en los últimos años de su vida, entre sufrimientos y esperanzas que no llegaron." ("El porvenir de la profesión de comadrona", a *Surgere*, octubre 1965.)

La senyora Carme tenia un problema al genoll, es va decidir a operar-se i les

Carme Pareta en un bateig. Col·lecció Vicenç Pareta, AMP.

coses no van anar com s'esperava. El dia 28 d'octubre de 1959, a Barcelona, quan tenia 35 anys, va deixar prematurament aquest món; els seus familiars varen voler aquesta frase en el recordatori: "Sia'm la mort una major naixença."

Maria Gràcia Pi Parals

Regencós 1927

M. Gràcia Pi.
Col·lecció M. Gràcia Pi,
Arxiu Municipal Palafrugell (AMP)

Maria Gràcia Pi ens ha atès molt amablement —tot i que no li agraden gaire les entrevistes— i ens ha explicat alguns aspectes ben interessants de la seva vida professional. Nascuda a Regencós el 10 de juliol de 1927, casada amb Ricard Capellà Viusà i mare d'una filla, Maria Lluïsa, la senyora M. Gràcia ha exercit de llevadora durant setze anys.

Ens pot explicar com va decidir estudiar per llevadora?

Veuràs, a mi sempre m'havien agradat molt les criatures i, quan tenia 17 anys, la llevadora Isabel Forgas em va deixar veure com assistia un part. Va ser una experiència molt bonica i això em va motivar per estudiar per llevadora.

A on va cursar els seus estudis?

Els primers estudis els vaig fer a cal senyor Àngel, a Palafrugell, i m'examinava a Figueres. L'any 1945, quan tenia 18 anys, vaig començar a estudiar per llevadora a l'Hospital Clínic de Barcelona i vaig acabar l'any 1947. Els caps de setmana anava a fer pràctiques a la clínica del Dr. J. Muñoz, a Girona. Posteriorment vaig treballar a la consulta que el Dr. Lluís Maimí tenia al carrer de la Caritat, on ara hi ha la rectoria; això va em servir molt per a la meva formació.

Quan va acabar d'estudiar va començar a exercir de llevadora?

Sí, de llevadora i de practicant, perquè tenia ambdós títols. Tenia la consulta a la placeta d'en Bou, avui anomenada carrer de Pals.

M. Gràcia, amb mantellina, en un bateig el 17 de juliol de 1955. Col·lecció M. Gràcia Pi, AMP.

En què consistia llavors la feina d'una llevadora?

Doncs mira, feia el seguiment de l'embaràs, normalment a partir del cinquè mes de gestació: valorava la tensió arterial, l'albumina, auscultava el fetus, donava consells higiènics i dietètics..., en fi, feia tot el que calia segons les característiques de la gestació.

Al setè mes de l'embaràs aconsellava a les futures mares que assistissin a la consulta del Dr. Joan Sabrià, que visitava al carrer de Torres Jonama cada dijous a la tarda. D'aquesta manera l'embaràs estava més controlat i tothom tranquil, perquè de vegades també es podien complicar les coses. Una vegada vàrem haver d'assistir un part amb fòrceps en una casa de Regencós el doctor Sabrià i jo, a les fosques, bé, amb l'ajut de diverses espelmes.

Ara disposem de més recursos que abans.

I tant! No hi ha punt de comparació. Per exemple, aquests fòrceps els vàrem haver de practicar a sobre una taula, això sí, amb totes les mesures higièniques possibles: En una olla grossa bullíem tot el material, els guants i les tovalloles que posàvem a la zona on s'havia de rebre el nadó. Sempre he tingut molta cura de tenir el material esterilitzat.

Una curiositat, què en feien llavors de la placenta?

L'enterràvem a l'hort; llavors generalment tothom tenia un tros de terra. Es feia un clot ben fondo perquè no la trobés cap animal.

A quines hores naixien més nadons?

En naixien més a la nit, cap a la matinada. A vegades m'acompanyava el sereno, o em venien a buscar amb tartana; més endavant em vaig comprar una Lambretta¹, i també vaig portar una furgoneta DKW. Podem dir que vaig ser una de les primeres dones d'aquí Palafrugell que va portar cotxe. Les practicants i llevadores, degut a la feina, vàrem ser pioneres en això de la motorització.

I si una mare no tenia llet, com s'alimentava el nadó?

Amb Pelargón i Eledón, o bé llet de vaca rebaixada amb aigua bullida. Jo els aconsellava que fos de vaques diferents i, sobretot, que no fos d'una que hagués acabat de parir per evitar que la criatura prengués el calostre de la vaca.

¹ Motocicleta tipus Scooter d'origen italià que es va popularitzar durant els anys 50 i 60 del segle xx.

Vostè també portava els nens a batejar?

Sí, perquè després del part la mare estava quatre o cinc dies al llit i una setmana sense sortir de casa, i el nadó es batejava al cinquè o sisè dia d'haver nascut. Era costum que els padrins donessin una propina a la llevadora i caramels i confits a la mainada, d'això se'n deia "tirar bateig". De fet, les llevadores ateníem les mares i els nounats fins que li queia el melic a la criatura.

Després del naixement, algun metge visitava el nen?

Sí, generalment el Dr. Josep Campistol, que visitava a la mateixa consulta del Dr. Sabrià i també venia a Palafrugell una vegada a la setmana.

Finalment, quan cobrava una llevadora per l'atenció a l'embaràs, el part i el puerperi?

Quan vaig començar a treballar es cobraven 300 pessetes i quan vaig plegar, se'n cobraven 600.

Quins temps!

Quatre anys després, nova conversa amb Maria Gràcia Pi

(Primavera de 2004)

Hola Maria Gràcia, hola Maria Noguer! Que bé!, us he pogut veure les dues al mateix temps.

Sí, la Maria [Noguer], des que no estic prou bé, passa cada dissabte per casa a fer-me una estona de companyia.

Sou amigues?

Sempre hem mantingut una bona amistat.

A més us uneix la professió. Tant la Carme Pareta, com la Dolors Ponsatí com vosaltres vàreu exercir a Palafrugell en un moment de forta arribada d'immigració i amb un alt índex de natalitat.

Sí, de feina no en faltava, però jo ho vaig haver de deixar a causa de la malaltia de la meva sogra; només he treballat disset anys.

Vas fer treballs de beneficència?

Només quan estudiava, ajudava al doctor Jacint Muñoz, a Girona; allà tenia una consulta que passava visita de franc.

A mans de qui vas néixer?

A la meva mare i a mi ens va atendre la senyora Isabel Forgas, una gran dona, digna de ser recordada.

Tothom te el seu mèrit. Bé, Maria Gràcia, moltes gràcies.

Si un dia passes per aquí torna a entrar.

Dolors Ponsatí Jovés

Fonteta 1928 - Palafrugell 2006

Dolors Ponsatí.
Col·lecció Dolors Ponsatí,
Arxiu Municipal Palafrugell (AMP).

La senyora Dolors ha exercit la professió de llevadora amb molta dedicació durant més de quaranta anys. Li agraïm que ens hagi permès fer-li una breu entrevista.

Senyora Dolors, començarem per una pregunta ben directa: quants anys té?

Doncs vaig néixer el dia 13 de setembre de l'any 1928 al mas de can Riera, a Fonteta; tinc 71 anys.

A on va estudiar el batxillerat?

A l'acadèmia de la senyora Victòria de La Bisbal.

Com és que es va decidir a fer-se llevadora?

Ja de petita em sentia atreta per aquesta professió. Quan tenia set anys la meva tia paterna, na Dolors Ponsatí, havia finalitzat els estudis de llevadora i vulguis que no et transmetia part del seu entusiasme vocacional.

Estic d'acord amb vostè. He conegut a la seva tia, la senyora Ponsatí, amb motiu d'una entrevista i la recordo com una persona entusiasta de la seva professió. Bé, i què ens pot explicar dels seus estudis?

Doncs vaig estudiar a l'Hospital Clínic de Barcelona. El pla d'estudis era de dos anys i estava format per dos blocs de matèries, els de coneixements propis de practicant i els de llevadora.

Vaig ingressar-hi als 19 anys i m'allotjava en una residència de noies. Als 21 anys finalitzava els estudis; era l'any 1949.

I ja va començar a treballar?

Sí, com a llevadora particular, encara que des de l'any 1942 ja existia el Seguro Obligatorio de Enfermedad. L'any 1945 vaig venir a viure a Palafrugell per substituir la llevadora Carme Pareta que, per motius de salut, va haver de deixar la feina. Aquí vaig conèixer el meu marit, Ricard Masgrau. Ens vàrem casar l'any 1959 i hem tingut dos fills, en Josep i la Carme, que és infermera.

Sempre ha viscut al carrer Castaños?

No, al principi vaig viure al carrer del Clos (avui anomenat de Sant Sebastià), després al carrer de la Tarongeta i, finalment, aquí, al carrer Castaños, núm. 33.

A vostè li va tocar exercir durant els anys anomenats del baby boom.

I tant, de vegades, entre l'Assumpció Feliu, la Maria Noguer i jo no donàvem l'abast. Recordo una nit en què vaig atendre cinc parts!

Potser eren coses de la lluna? Diuen que això influeix, oi?

No ho sé, però jo vaig quedar ben rendida.

Què feia si detectava alguna complicació en la gestant?

Si, després de l'exploració, detectava quelcom d'anormal, feia anar la senyora a la consulta del Dr. Sabrià.

Quin sistema de locomoció utilitzava?

En principi vaig tenir una *Lambretta* que, per cert, era coneguda de tothom. Un dia en Ricard la va agafar per anar a pescar a Begur i la va deixar al bosc. Passada una estona una parella de guàrdies civils la van veure i es varen presentar a casa preguntant si me l'havien pres.

Ser tan coneguda tenia avantatges i inconvenients.

Sí, és clar. Després em vaig comprar un *Sis-cents* i vaig anar molt més còmoda.

I es varen acabar les anècdotes?

No! Encara recordo un dia que em va venir a buscar un futur pare perquè la seva muller estava de part; jo anava amb el *Sis-cents* seguint la seva moto, que corria pels carrers de Palafrugell a tota velocitat, quan vaig observar que darrera meu corria una altra moto al mateix gas que nosaltres. Era també un candidat imminent a ser pare!

Devia semblar una persecució.

Sí, ben bé de pel·lícula.

Hem parlat una estona més amb la senyora Dolors de les satisfaccions i els problemes de la professió de llevadora. Li faig una última pregunta. Sembla que la seva professió l'ha omplert molt, oi?

Molt. Sempre l'he exercit de gust. És una professió molt gratificant, especialment quan et trobes una nova vida a les mans.

Una vegada més, moltes gràcies.

Nova conversa amb Dolors Ponsatí

(Primavera de 2004)

"L'homenatge no va ser per a mi, si no per a la professió."

Dolors Ponsatí

Hola Dolors, volem fer una nova publicació de les llevadores que vàreu exercir a Palafrugell i per això vinc, per completar algunes dades. Tinc recollit tot d'articles que es van publicar sobre l'homenatge que et van fer el dia 24 d'octubre de l'any 2003¹ i que, realment, va ser una gran festa. També en varen fer un reportatge a la televisió, en el programa Comarques.

És per recordar-ho tota la vida. Mira, aquí tinc l'àlbum de les fotos, aquest altre amb les signatures i aquests son els escrits que em varen fer.

Per algunes cares que observo, va ser també molt emotiu.

Sí, molt bonic, no m'ho esperava.

La senyora Dolors
consultant la
llibreta de parts.
Foto: Rosa M. Masana

¹ Alguns dels articles publicats en relació amb l'homenatge fet a la llevadora Dolors Ponsatí i Jovés, i que he lliurat a l'AMP, són: "Dolors Ponsatí, llevadora", *Can Bech*. Nov. 2003; Àlex Cebollero: "Homenatge a Dolors Ponsatí", *Nou Palafrugell*. 14/11/2003; Maite Gifreu: "Sentit homenatge a la Sra. Dolors Ponsatí", *Revista de Palafrugell*. Des. 2003; Carmina Hereu: "Dolors Ponsatí i Jovés. Mig segle al servei de la cigonya", *Crònica d'un any*. 2003.

És gratificant que es facin aquests actes de reconeixença, especialment quan la persona interessada els pot gaudir. Però, com se sol dir, en tot hi ha pros i contres. Penses que altres professionals es poden sentir menys valorades?

Bé, com dic sempre, l'homenatge no va ser per a mi, si no per a la professió que represento. Potser per això em van regalar aquesta bata blanca que ara porto.

De fet, la bata és un bon símbol i, amb aquest regal, et van voler dir que la teva activitat professional havia de continuar, i em sembla que així és.

Sí, què vols, si no què faria?

Realment l'experiència és un gran valor.

Les mares joves necessiten molts consells i, en ocasions, te'ls vénen a buscar. Sempre intento aconsellar el millor per al nen, però estic molt atenta a les necessitats de la mare que sovint passen desapercebudes.

Aquí tinc una llibreta, no sé si abans t'ho havia dit: el primer part que vaig fer a Palafrugell va ser l'any 1954 i, en total, penso que n'he fet uns set o vuit mil, comptant-hi també els dels pobles de la rodalia. Entre els anys 1960 i 1980 també vaig fer parts a l'hospital; al principi va ser una mica difícil fer-hi anar les mares perquè preferien tenir el nen a casa. Estaven hospitalitzades uns tres dies.

Vas treballar, doncs, amb les germanes de Sant Josep.

Sí, i molt bé, a mi m'ajudava una germana —ara no recordo el seu nom— que era estupenda. L'any 1984 van acabar el contracte i ja no les van renovar, llavors també van treure l'assistència als parts i només va quedar la geriatria.

De fet, sempre és un començar i un acabar... Em deixa fer unes fotografies?

Fes, dona, fes.

Moltes gràcies per tot i fins aviat.

Santiago Dexeus: *Tratado de Obstetricia*. 1961; Antonio Morales: *Guía médica de urgencias*. 1961; J. Alfredo Piera: *Metodología de los inyectables*. 1978.
Foto: Rosa M. Masana.

Maria Noguer Codony

Mieres 1933

Maria Noguer acompanyant un nadó a batejar el 22 de maig de 1961.

*Col·lecció Maria Noguer,
Arxiu Municipal Palafrugell AMP.*

La senyora Maria va néixer a Mieres (La Garrotxa) el 18 de febrer de 1933; la seva mare era llevadora i ella l'única noia de la família.

Com va ser la seva infantesa?

Doncs ja t'ho pots imaginar, era l'època de la Guerra Civil! El meu pare va haver de lluitar a la batalla de l'Ebre i allà va perdre un braç.

De petita, vaig anar a l'escola de les germanes Carmelites de la Caritat, a Llagostera. Estudiava *teneduría de libros* i les monges em deien que així podria treballar al despatx d'una empresa; però això a mi no m'agradava.

Segurament la seva mare li va transmetre la seva vocació.

No, al contrari. Ella m'ho volia treure del cap perquè deia que era una feina molt lligada i de molta responsabilitat. Però jo ho tenia clar i vaig estudiar tres cursos de batxillerat i la fisiologia de sisè curs per poder entrar a l'Hospital Clínic de Barcelona i preparar-me per a llevadora.

Això és decisió. I quant de temps va estudiar?

Vaig ingressar el curs 1951-52 i vaig finalitzar el curs 1952-53. Això sí, els cursos eren intensius; al matí, de vuit a dues, fèiem pràctiques, a la tarda, de quatre a set, classes teòriques; els dies que ho teníem programat fèiem guàrdies a les nits i, a l'estiu, ens quedàvem a fer pràctiques a l'hospital.

Quan va acabar els estudis va començar a exercir de llevadora?

Sí, vaig començar a treballar a Cassà de la Selva l'any 1953 i m'hi vaig estar fins al 1960, quan vaig venir a Palafrugell. Aquí he exercit 38 anys de llevadora, fins a la meua jubilació, l'any 1998. A més, a Palafrugell he estat regidora de l'Ajuntament de 1975 a 1979, quan era batlle el senyor Joan Rutllant; tenia com a responsabilitat els treballs contractats, o sigui jardineria, cementiri, neteja i recollida d'escombraries, etc.

Aquests 45 anys de dedicació a la professió li deuen haver aportat moltes experiències.
Moltes experiències i vivències de tot tipus que seria molt llarg d'explicar.

Atendre una partera a casa devia tenir les seves dificultats.

Especialment en el cas de famílies acabades d'arribar d'Andalusia que, al principi, vivien en llocs improvisats, sense cap comoditat i amb poc espai. Davant d'aquesta situació vaig demanar a les germanes de l'Hospital que em deixessin

una habitació per a les parteres que es trobessin en situacions difícils; s'hi estaven entre 4 i 5 dies. Per altra banda, si detectava que hi podia haver algun problema enviava la gestant a la clínica. Sempre havíem anat molt coordinats amb els doctors Sabrià, Muñoz, Julià, García del Amo i amb els pediatres Campistol i Pascual.

Vostè també acompanyava els nadons a batejar?

Sí. Poc a poc s'ha anat perdent aquest costum, però era bastant normal que, en preparar una gestant per al part i fer-li el seguiment sanitari, s'establís una bona relació.

A casa seva preparava gestants per al part?

Sí, fèiem classes teòriques i exercicis, seguint el mètode del Dr. Aguirre de Carcer.

I d'anècdotes, ens en pot explicar alguna?

No sé si es poden qualificar d'anècdotes, però sí que m'han passat alguns fets curiosos. Per exemple, en alguns parts que havia atès de matinada, amb la casa plena de familiars i veïns, em trobava que, en acabar, preparaven galetes i cava per celebrar el naixement. Jo, la veritat, a aquelles hores prendre una copa de cava...! Un dia, a casa d'una família molt nombrosa em van obsequiar amb un vas de vi. Tots esperaven que fes el gest de posar-me'l a la boca i, finalment, em vaig decidir a beure'n. Doncs, a continuació, aquell mateix vas va servir per a tots els assistents. M'havien donat la preferència de ser la primera a beure perquè només tenien un vas!

Els nens creixien bé?

Ara les teories sobre l'alimentació infantil han variat molt, però llavors els nens creixien força sans. A l'estiu s'incrementaven les diarrees, però no eren gaire importants. Les llevadores aconsellàvem a les mares en temes d'alimentació i puericultura; de vegades, eren aspectes ben senzills que, explicats de manera adient, produïen un efecte desengojador. Dins la tasca de seguiment de l'infant, posàvem les vacunes corresponents i, si detectàvem algun problema de salut, l'adreçàvem al pediatre.

Visitant la seva casa es fa evident que li agraden molt les labors.

És la meva afecció, entre altres coses. També m'agrada molt la cuina i viatjar.

Nova conversa amb Maria Noguèr

(Primavera de 2004)

***Hola Maria, des que es va publicar la primera entrevista han passat quatre anys.
El temps vola.***

Creus que hi ha alguna cosa que llavors es va quedar al tinter?

Bé, potser convindria afegir que vaig venir aquí, a Palafrugell, perquè, en morir malauradament molt jove, la col·lega Carme Pareta, el doctor Lluís Maimí em va proposar de venir a treballar a la seva consulta, que tenia a la plaça Nova, núm. 2. Allà fèiem de tot: laboratori, raigs X, cirurgia... Dir també que, durant més de trenta anys, he estat la llevadora titular de Palafrugell.

Amb nomenament de l'Ajuntament?

Sí, cada municipi tenia contractada una llevadora per atendre les gestants que no tenien assegurança. També, en obtenir la plaça per oposició destinada a Palafrugell, vaig exercir de llevadora de la Seguretat Social fins que em vaig jubilar.

Instrumental quirúrgic d'infermeria i obstetrícia utilitzat per les llevadores.

*Amb aquests gairebé quaranta anys de dedicació hauràs assistit **molts** palafrugellencs.*

Molts; no els he comptat, però molts.

Una tasca satisfactòria

Personalment, sí.

*Vaig llegir una entrevista que et va fer el senyor Miquel Solana i que **es** va publicar al llibre *La gent de Palafrugell*.*

Sí, està bé que es reconegui la tasca de les llevadores d'abans **q**ue assistíem els parts a domicili.

Com et va la vida de jubilada?

Oh! Estic al cel!

*Bé, Maria, gràcies novament i que continuïs gaudint —ja sé que ho **fas**— de totes les coses que et proporciona la vida. I no deixis de fer aquests pastissos **tan** bons! Ens veurem.*

Les llevadores avui: María José García Costa

Barcelona 1957

Llevadora a l'Àrea Bàsica de Salut (ABS) de Palafrugell

Inicialment tenia com objectiu finalitzar aquest recull amb la darrera llevadora palafrugellenca jubilada, la senyora Maria Noguer, però, amb bon criteri de Maria Salvador de l'Associació Suport a la Dona (ASD) m'ha suggerit la possibilitat d'incloure-hi quelcom sobre la professional obstètrica —llevadora— María José García, atès que actualment realitza la seva tasca a l'ABS de Palafrugell. Aquesta breu pinzellada ens permetrà conèixer quines són les responsabilitats assistencials que en aquests moments tenen encomanades les llevadores.

Ens podries explicar quelcom referent a la teva professió. I també on vas néixer i on vas cursar els estudis?

Comencem pel principi, vaig néixer a Barcelona el dia 5 d'abril de l'any 1957. Primerament vaig estudiar per Ajudant Tècnic Sanitari (ATS) que, més endavant, convalidava el títol pel de diplomat en Infermeria. La carrera de llevadora la vaig fer a l'Hospital de la Vall d'Hebron de Barcelona durant el curs 1983-84.

Què et va motivar a estudiar obstetrícia?

Tenia una amiga que treballava de llevadora en un poble; un dia vaig anar a visitar-la i em va ensenyar en què consistia la seva feina. Em va agradar molt, especialment el tracte que s'establia entre la futura mare i la professional, era fantàstic. Vaig veure clar que m'interessava més dedicar-me a les parteres que no pas treballar en una planta d'hospital. Aquest és el motiu.

Laboralment pertanys a l'ABS de Palafrugell?

Bé, estic integrada a l'ABS de Palafrugell i segueixo la dinàmica assistencial establerta pel centre, però el meu contracte de treball és de funcionaria de sanitat local amb nomenament de llevadora titular de Palafrugell i Begur, plaça assignada pel Departament de Sanitat i Seguretat Social prèvia aprovació d'oposicions.

En què consisteix la teva feina?

Les llevadores fem un gran ventall d'activitats, per exemple:

Control de l'embaràs normal.

Cursos d'educació maternal del part i postpart.

Atenció al part i puerperi amb atenció domiciliària per a les persones que ho necessiten.

Seguiment de la menopausa.

Atenció específica a l'adolescència, incloses les xerrades a les escoles.

Desenvolupament del PASSIR, o sigui: Programa d'Atenció de la Salut Sexual i Reproductiva de la Generalitat de Catalunya.

Estàs contenta amb la teva professió?

Sí, m'agrada; és molt gratificant en tots sentits.

Ens voldries dir quelcom més?

Només dir-te que, com hauràs pogut observar, el treball actual de les llevadores és molt diferent del que feien les professionals d'anys enrere.

Sí, és veritat; la professió ha fet un gir molt gran, penso que s'han perdut i s'han guanyat coses. María José, moltes gràcies per la teva atenció.

La llevadora de la Bisbal, Roser Molinas Parals, des de fa 4 anys, també fa classes de preparació pel part, un cop per setmana, a la piscina Municipal de Palafrugell. A la fotografia presa l'abril de 2006, acompanyant algunes mares gestants fent un exercici de relaxació al final de la classe. Fotografia: Maria Salvador Calçada

Nissagues de llevadores

Sovint observem que les llevadores formaven part de nissagues familiars, sobretot abans que els estudis es fessin a la universitat; eren les mateixes mares, tietes, cunyades, veïnes o parentes més llunyanes les que es buscaven ajudants i influïen així en la vocació de noies jovenetes, que es trobaven assistint un part o atenent un nadó acabat de néixer guiades per l'experiència de les llevadores.

Incloem en aquest apartat alguns esquemes genealògics que he elaborat; agraeixo la col·laboració del Sr. Pere Trijueque, qui ha donat forma als gràfics i m'ha aportat algunes dades.

NISSAGA FORGAS - GIRALT

Josep FORGAS MATÓ = Margarida CRUANYAS FRIGOLA
 n: Palafrugell ? m: ?
 CIRURGIÀ

Joan FORGAS CRUANYAS
 n: Palafrugell 1830
 m: ?
 FOTÒGRAF

= Victòria GIRALT FELIU
 n: Palafrugell 1833
 m: Palafrugell 1903
 LLEVADORA

Isidre BASTONS ROQUER
 n: Torroella de Montgrí ?
 m: ?

= Maria CASTEIS MALAVILA
 n: Cassà de la Selva ?
 m: ?

Josep BASTONS FORMENT
 n: Palafrugell ?
 m: ?
 CADIRAIRE

= Reparada FIGUERAS BAGUER
 n: La Bisbal ?
 m: ?

Pere MARIA SURROCA = Isabel FORGAS GIRALT
 n: Palafrugell ? m: ?
 n: Palafrugell 1874
 m: Palafrugell 1951
 LLEVADORA

Albí FORGAS GIRALT = Maria BASTONS CASTEIS
 n: Palafrugell 1857 m: ?
 n: Palafrugell 1861
 m: Palafrugell 1946
 LLEVADORA

Marta FORGAS GIRALT = Josep BASTONS FIGUERAS
 n: Palafrugell 1860 m: ?
 n: Palafrugell 1854
 m: ?

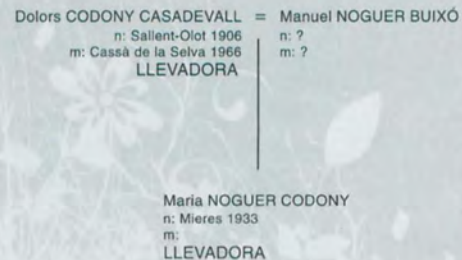
Joan FRIGOLER GÁLGERAN = Carme BASTONS FIGUERAS
 n: Palafrugell ? m: ?
 n: Palafrugell 1850
 m: La Bisbal 1927
 LLEVADORA

Jaume FERRER MASSANET = Reparada BASTONS FORGAS
 n: ? m: ?
 n: Palafrugell 1883
 m: ?
 FOTÒGRAF LLEVADORA

NISSAGA HORTAL - PONSATÍ

NISSAGA CODONY - NOGUER

Embarassos, curiositats i supersticions

Finalitzat el breu recorregut històric per la professió de llevadora a Palafrugell, m'han quedat al tinter tot un seguit de fets peculiars i creences populars al voltant de la gestació, dels quals passo a fer-vos una breu pinzellada, en el benentès que només es tracta de curiositats mancades de base científica o bé que ja estan en desús.

Les dates de naixement.

Algunes de les llevadores entrevistades opinen que nou mesos després dels solsticis d'estiu i d'hivern i de les diades assenyalades (Santa Margarida, Sant Martí, Sant Sebastià...) tenien més feina. Moguda per la curiositat vaig decidir investigar aquest fet en l'actualitat, però vaig desistir de fer-ho per dos motius: per la gran dedicació de temps que exigia i perquè em varen suggerir que actualment les parelles resulten més estimulades si guanya el Barça o si han vist una pel·lícula del vídeo-club el dissabte a la nit.

Les llunes.

La creença popular -compartida per algunes llevadores- és que neixen més nadons amb lluna plena. Però des que va néixer Juli Cèsar (100 a.C.), segons diuen amb cesària, les llunes varen deixar de tenir tant de pes en l'obstetrícia. Hi ha també un refrany que diu: "lluna creixent, part diferent; lluna minvant, part semblant"; és a dir, que si ja es té un fill o filla, la fase lunar determina si s'aconsegueix o no la parelleta.

La prova de l'embaràs.

La més recurrent quan la parella tenia la intuïció que alguna cosa havia fallat, era la de Galli-Mainini o de la granota, prova que els laboratoris d'anàlisi empraven amb assiduitat. Consistia a injectar uns cm^3 d'orina -la primera del matí- de la presumpta embarassada sota la pell de l'esquena d'una granota mascle. Passada una mitja hora, amb un petit capil·lar se sondava la granota, es posava el líquid resultant en una plaqueta de vidre i es mirava al microscopi; si hi havia espermatozoides, era senyal d'embaràs. Després d'haver-li fet aquesta injúria es deixava reposar l'animaló durant uns quinze dies. Imaginem que en èpoques de forta demanda s'havia de tenir cura de no equivocar-se de granota.

A més de les proves de les farmàcies, també s'observaven alguns indicis que poden tenir una explicació fisiològica. Així, hi ha un refrany que diu: "sang al nas infant al braç", i si una dona tenia els ulls molt brillants, es considerava senyal que estava embarassada.

Algunes cultures havien emprat mètodes que podríem qualificar d'agraris per detectar l'embaràs, com fer orinar la dona sobre blat i civada; si germinava, estava en estat. Per filar més prim, si germinava el blat esperava un nen i si ho feia la civada esperava una nena.

Foto: Rosa M. Masana

Una vegada manifestada l'evidència, o sigui la panxa, és encara avui un fet bastant comú pronosticar si serà nen o nena segons quina sigui la forma del ventre, arrodonida o en punxa respectivament.

Les postures.

Hi havia la creença que si l'embarassada creuava una cama sobre l'altra perjudicava la criatura, ja que podia ocasionar que el cordó umbilical se li entortolligués al coll.

També ens han explicat que si es detectava que el nadó venia de natges, per fer-lo tornar a la posició cefàlica, l'embarassada havia de fer uns exercicis que consistien a caminar de quatre grapes.

L'alimentació.

Encara avui hi ha qui pensa que l'embarassada ha de menjar per dos, però la majoria ja sap que més que abundància el que es necessita és una dieta equilibrada. Anys enrera, encara que els aliments escassegessin, era freqüent preparar per a les futures mares brous d'aquells que es tallen amb el ganivet, esperant que així estaria ben nodrida per alimentar el nen. També s'emprava brou de serp per afavorir la pujada de la llet.

Algunes gestants havien menjat coses insòlites, com per exemple gambes sense pelar, grans de cafè i, fins i tot, carbó i guix. Analitzant aquests hàbits, però, se'ns acut alguna explicació, com és la ingestió de substàncies que portessin calç per les propietats antiàcides d'aquesta. Per cert, cal dir que es considerava que l'acidesa d'estómac era senyal que la criatura seria peluda...

Els desitjos.

La ciència moderna, als desitjos, els anomena angiomes, i ens explica que són fenòmens de naturalesa vascular o, simplement, taques cutànies per una sobrepigmentació. De vegades, per tal d'evitar que el nen sortís amb un desig, el pare o algun familiar anava corrents a comprar el tipus d'aliment que l'embarassada tenia necessitat de menjar. Si la futura mare no podia satisfer el seu desig alimentari, s'havia de posar la mà al gluti, perquè es creia que el senyal li sortiria a la criatura al mateix lloc on la mare posava la mà.

Alguns remeis.

Algunes famílies utilitzaven com a remei per als entuertos de la partera (recargolaments de ventre després del part) una copeta d'anís de tant en tant.

Un sistema peculiar per saber si la gestant es posava de part, era donar-li un cafè amb conyac (un roquill). Si el vomitava, es considerava que estava de part i, si no, era senyal que tenien temps de sobra per avisar la llevadora.

Quan la criatura plorava, potser perquè li feia mal la panxa, li donaven un xumet fet amb una bossa de cotó on hi havia sucre i unes gotes d'anís. Ara entenc perquè l'Anís del Mono es va fer tan popular!

La saviesa de les llevadores i el número 9

Ancestralment, a l'hora de parir, les dones s'han ajudat les unes a les altres. Però, ja abans de qualsevol tipus de reglamentació, n'hi havia algunes que, per la seva observació del procés de l'embaràs i per la pràctica continuada d'assistència, se'n van fer especialistes.

És possible que la població en general veiés les llevadores com persones que sabien quelcom més que la resta de dones, i potser per això va néixer aquesta expressió: "saber més que la Maria Sibidilles (o Salamiento)", que sabia més que nou llevadores.

Per què nou? De fet, el número 9 té una personalitat peculiar. Si el multipliquem per qualsevol altre número i la xifra resultant la reduïm a un sol número sumant els seus components, sempre ens donarà nou (exemple: $123 \times 9 = 1.107$; $1 + 1 + 0 + 7 = 9$). El 9 també està molt relacionat amb la gestació humana, ja que són nou els mesos que el nadó tarda en formar-se.

Una altra dada curiosa és que els remeis casolans preparats segons el costum de cada indret tenien un denominador comú que era aplicar-los seguint una novena, normalment ascendent i descendent en dosi. Per exemple, la cura del iode consistia a prendre una mica d'aigua amb una gota de iode el primer dia, dues gotes el segon, tres el tercer i així fins arribar a nou gotes, i després seguir el procés invers. Aquest remei solia emprar-se per purificar la sang, la qual cosa ajudava -entre d'altres- a eliminar l'acne juvenil.

En la preparació d'algun elixir curatiu a base d'herbes era freqüent posar-hi elements en nombre imparell i especialment nou. Les oracions a la Verge Maria i als sants també solien estar marcades per la novena. Sovint es resava per demanar un bon govern o un bon part, dues coses molt temudes quan no anaven bé, com ens ho fa saber el refrany: "Déu ens guard de mal rei i de mal parir!"

Tornant a la saviesa de les llevadores, recordem que l'any 1522 el doctor Wertt d'Hamburg, que volia conèixer les seves tècniques, es va disfressar de dona i va atendre un part. Les autoritats el van condemnar a la foguera ja que aquesta pràctica era reservada a les dones, tal i com ens va explicar el Dr. Almeda en el núm. 78 de la RdP. Un cas semblant va passar a la Grècia antiga quan una dona disfressada d'home va fer els estudis de medicina, ja que les dones i els esclaus no tenien dret a estudiar. Quan Agnodice va dedicar-se a atendre parts, els seus col·legues "el" van denunciar perquè aquesta pràctica vulnerava la moral d'aquell temps. Davant el perill que corria, Agnodice va descobrir la seva identitat de dona, i finalment, gràcies als seus nobles clients atenesos va ser absolta.

Les coses són com són avui dia gràcies a la intrepidesa d'homes i dones lliures de prejudicis.

Dides, estira-pits i dones de guardar

Tots aquests oficis tenen en comú amb el de llevadora la seva dedicació a les mares i als fills d'abans. Quan un nounat es quedava sense mare degut a les complicacions del part o del puerperi, el pare, amb tota urgència, havia de buscar una dida per poder alimentar la criatura. També podia passar que la mare no tingués prou llet, o patís una malaltia: en aquests casos també era necessària una dida per criar el fill. Finalment, es donava el cas de mares de famílies benestants que preferien contractar dides. Les dides eren dones que tenien prou llet com per criar dos fills, i sovint ho feien per motius econòmics: algunes fins i tot s'anunciaven a la premsa. En ocasions es tractava de mares a les quals se'ls havia mort el nadó per alguna malaltia: podem suposar que llavors, a més de solucionar la pujada de la llet, les dides omplien, en part, el buit afectiu que els havia deixat el seu fill.

No passava gaire sovint, però de vegades succeïa que la mare tenia els mugrons invaginats, o sigui, poc sortits; en aquests casos es llogava un mamó o estira-pits, que tenia com a ofici succionar el mugró de la senyora fins que sortia prou per poder-s'hi agafar el nounat. Una senyora de seixanta-cinc anys m'explicava que la seva mare havia hagut de llogar un mamó per poder-la criar. L'estira-pits havia de ser un home gran i preferentment sense dents. El seu, segons la seva mare, feia olor a arengades, ceba, vi i caliquenyo. Déu n'hi do!

Amb el desenvolupament de la societat industrial, en incorporar-se la dona al món laboral de les fàbriques, es va fer necessari que algun familiar tingués cura de les criatures mentre la mare treballava. Aquesta situació, en ocasions, era una càrrega per a les àvies. Per això segurament es deia que "qui li ha fet el nas que el porti al braç".

Si els familiars de la mare actuaven d'acord amb la dita, s'havia de portar la criatura a una dona que el guardés o, com també es deia, que l'aguantés.

Encara avui hi ha gent que diu "a mi de petit em va aguantar l'Antònia". De fet, segons com fos l'infant, aquesta expressió li esqueia molt bé.

Nadó en un cotxet l'any 1949. Col·lecció del fotògraf Quim Tor

Prova de l'embaràs de Galli-Mainini o de la granota

Tot va començar quan un metge argentí, Carlos Galli-Mainini (1914-1961) va idear l'any 1947 una tècnica que permetia saber si una dona estava o no embarassada utilitzant les granotes. A partir d'aquest descobriment els amfibis menys afortunats van passar de viure en basses, estanys i rierols cantant el seu rauc, rauc nocturn a residir en pots de vidre de laboratoris.

Per dur a terme l'esmentada prova s'havia d'escollir una granota mascle. No podia ser femella, perquè llavors el resultat hagués estat erroni; potser per això un expert ginecòleg quan formulava la petició de l'analítica sempre hi feia constar: "*Prueba del embarazo con un rano macho.*"

Era evident que els laboratoris de farmàcia encarregats de fer l'estudi ho sabien de sobra, però calia assegurar-se'n en benefici d'aconseguir la màxima confiança professional. Parlant d'aquest atribut, de la bona fama, se sap d'un facultatiu que va adquirir renom perquè sempre endevinava el sexe de les criatures. El mètode consistia a dir-li a la futura mare: "Vostè tindrà una nena", però al seu historial escrivia, serà un nen. Si era així, la senyora li deia: "Doctor, ho va endevinar, he tingut una nena", però, si era al revés, el facultatiu qüestionava: "Vol dir que li vaig dir que seria una nena? A veure, a veure..." I tot mirant les seves anotacions, li deia: "Miri, jo aquí tinc apuntat que seria un nen." Quedava com un rei. Ara tot això, gràcies a les ecografies, ha passat a la història.

Però continuem amb la tècnica de la granota, que ens han explicat el farmacèutic Leandre Llibre i l'auxiliar de farmàcia Joan Magaña. Diuen que agafaven una granota mascle, la pesaven (solien fer uns 3 grams) i, a continuació, li injectaven a sota la pell de l'esquena la meitat del seu pes en volum d'orina de la senyora. Succeïa que si la dona estava embarassada d'una setmana o més, a la seva orina era present l'hormona gonadotropina coriònica; aquesta substància, injectada al mascle de la granota, li produïa la formació d'espermatozoides i aquests, seguint el seu curs normal, emigraven cap a la seva bufeta. Passades unes tres hores s'aspirava amb una pipeta l'orina de l'animal i es posava la mostra obtinguda sota el microscopi. Si s'hi observaven espermatozoides, quedava confirmat l'embaràs.

Després de la prova, la granota es deixava reposar, sense utilitzar, durant deu dies. Els laboratoris les tenien en pots retolats amb la data i dins una nevera, entre dos i cinc graus. En aquesta temperatura, l'animal vivia en un estat de letargia. Cada mascle servia per a quatre o cinc analítiques i després, segons diuen, els llençaven al rec. En ocasions, els havien tirat també al wàter, però aquesta pràctica tenia l'inconvenient que sovint l'amfibi tornava a sortir per on havia entrat. M'imagino l'espant que algú hauria pogut tenir en aquest cas.

Les granotes les subministraven comerços especialitzats, però on sempre en tenien era al mercat de la Boqueria de Barcelona. També hi havia qui se les anava a pescar ell mateix utilitzant una agulla torçada clavada en un tros de drap vermell al final d'una canya.

Actualment, gràcies a disposar d'un reactiu químic específic que, en contacte amb l'orina de la dona, indica en cinc minuts si està embarassada o no, hem deixat de produir un trastorn ambiental important. Alguns estudis recents assenyalen que, degut a les proves d'embaràs realitzades durant dècades en granotes i a les alteracions que això els ha produït, un terç de les sis mil espècies d'amfibis existents al món estan en perill d'extinció a causa d'un fong molt agressiu que els produeix una malaltia anomenada chytridiomycosis.

Formació acadèmica de les llevadores

Els estudis obstètrics a principis del segle XX

Si bé existeixen programes docents per a la formació de llevadores anteriors a l'any 1908, he considerat interessant incloure aquí el temari acadèmic de principi del segle xx, car va ser el model formatiu seguit per algunes de les llevadores que us he presentat.

El programa consta de dos cursos i està signat pel reconegut catedràtic de ginecologia i obstetrícia de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, doctor Pere Nubiola.¹ A continuació, faig la transcripció literal del contingut de matèries:²

¹ L'any 1916 el Dr. Pere Nubiola, junt amb els doctors Recasens i Zuloaga, va crear la *Revista Española de Obstetricia y Ginecología* i la càtedra d'aquesta especialitat que el Dr. Nubiola regia estava considerada la millor d'Espanya.

² He mantingut el text en castellà, tal com va ser publicat fa gairebé cent anys.

UNIVERSIDAD DE BARCELONA

FACULTAD DE MEDICINA

PROGRAMA de la Carrera de Matrona

Primero y Segundo Curso

Lecciones del 1.er curso

- 1.ª Cuerpo humano en general.- División del mismo en regiones.- Regiones del abdomen.
- 2.ª Esqueleto.- Huesos: división.- Huesos de la cabeza.
- 3.ª Huesos del tronco y de las extremidades. Articulaciones en general.
- 4.ª Huesos de la pelvis: Sacro.- Coxis.
- 5.ª Huesos iliacos. Articulaciones de la pelvis y partes blandas.
- 6.ª Pelvis en conjunto.- Excavación pelviana.
- 7.ª Estrechos y planos.- Ejes y diámetros de la pelvis.
- 8.ª Músculos.- Aponeurosis.- Tendones.- Contracción muscular.
- 9.ª Aparato digestivo.- Dientes.
- 10.ª Aparato respiratorio.- Laringe.
- 11.ª Aparato urinario.- Uretra. Orina.
- 12.ª Corazón.- Cavidades.- Latidos.- Pericardio.
- 13.ª Arterias.- Venas.- Capilares. Circulación de la sangre. Pulso.- Calorificación.
- 14.ª Genitales masculinos.- Espermatozoides.- Analogías de los genitales externos en ambos sexos.
- 15.ª Genitales externos femeninos.- Periné.- Vagina.
- 16.ª Útero.- Estructura.- Hocico de tenca.
- 17.ª Anexos del útero.- Trompas de Fallopio.- Ovarios.- Peritoneo.
- 18.ª Estructura del ovario.- Óvulo.- Mamas.
- 19.ª Anatomía del feto.- Huesos del cráneo.- Suturas y fontanelas.
- 20.ª Pubertad.- Menstruación.- Higiene de la misma.- Dismenorrea.
- 21.ª Ovulación.- Coito.- Fecundación.
- 22.ª Menopausia.- Higiene de la misma.- Leucorrea.
- 23.ª Higiene de la habitación y del vestido.
- 24.ª Ejercicios físicos.- Masaje.- Hidroterapia.
- 25.ª Concepto general de los microbios.
- 26.ª Asepsia y manera de obtenerla.
- 27.ª Antisepsia.- Antisépticos principales.
- 28.ª Cateterismo vesical.- Enemas.- Termometría clínica.

- 29.ª Lavados vaginales y su técnica.
- 30.ª Desinfección de la región y de las manos de la Comadrona.

Lecciones del 2.º curso

- 1.ª Óvulo fecundado. Implantación y desarrollo.
- 2.ª Placenta y membranas.
- 3.ª Cordón umbilical.- Líquido amniótico.
- 4.ª Embrión.- Feto de término.- Peso y longitud.
- 5.ª Diámetros de la cabeza y cuerpo del feto.- Unto sebáceo.
- 6.ª Circulación de la sangre en el feto.- Agujero de Botal.
- 7.ª Respiración.- Nutrición y demás funciones del feto.
- 8.ª Embarazo.- Concepto general.- Duración.
- 9.ª Modificaciones gravídias del útero.- Estructura del mismo.
- 10.ª Modificaciones del cuello uterino, vagina y vulva.
- 11.ª Modificaciones de las articulaciones pelvianas, de la pared abdominal y mamas.
- 12.ª Modificaciones del resto del organismo.
- 13.ª Signos probables y ciertos del embarazo.
- 14.ª Interrogatorio.- Exploración.
- 15.ª Diagnóstico del embarazo y fechas del parto.
- 16.ª Actitud normal del feto.- Presentaciones y posiciones fetales.
- 17.ª Diagnóstico de la presentación de vértice.
- 18.ª Idem. de la id. de nalgas.
- 19.ª Idem. de la id. transversal.
- 20.ª Trastornos del embarazo.
- 21.ª Higiene de la embarazada.
- 22.ª Parto.- Concepto y división.
- 23.ª Contracciones uterinas del parto (dolores) y abdominales.
- 24.ª Acortamiento y desaparición del cuello.- Dilatación del orificio uterino.
- 25.ª Bolsa de aguas.- Limos.- Rotura de la bolsa de aguas.
- 26.ª Diagnóstico del parto en sus diversos tiempos.
- 27.ª Diagnóstico y mecanismo del parto en la presentación de vértice.
- 28.ª Diagnóstico y mecanismo del parto en la presentación de nalgas.
- 29.ª Diagnóstico del parto en la presentación transversal, de cara y de frente.
- 30.ª Manera de asistir un parto.

- 31.ª Cuidados especiales en el momento de la expulsión.- Protección del periné.
- 32.ª Alumbramiento.- Ligadura del cordón.
- 33.ª Asfixia del recién nacido.- Parto prematuro.- Incubadoras.
- 34.ª Toilette del recién nacido.- Ligadura definitiva del cordón.- Céfalohematoma y Bolsa seroanguínea.
- 35.ª Puerperio, loquios y entuertos.
- 36.ª Conducta de la Comadrona con la parida.
- 37.ª Secreción láctea.- Lactancia.
- 38.ª Aborto.- Cuidados que requiere la mujer.- Retención placentaria.
- 39.ª Desgarros del periné.
- 40.ª Hemorragias durante el embarazo y parto.- Placenta previa.
- 41.ª Hemorragia durante y después del alumbramiento.
- 42.ª Embarazo extra-uterino.
- 43.ª Embarazo y parto gemelar.
- 44.ª Hidroamnios.- Procidencia del cordón.- Procidencia de miembros.
- 45.ª Albuminuria.- Edemas.- Eclampsia.
- 46.ª Estrecheces pelvianas.- Tumores.- Monstruosidades.
- 47.ª Infecciones puerperales.
- 48.ª Cuidados que se han de dar a las criaturas en los primeros días.
- Infecciones umbilicales.
- 49.ª Oftalmia purulenta.- Muguet.- Mastitis.
- 50.ª Moral de la Comadrona.

Barcelona 1.º de Octubre de 1908

Dr. Pedro Nubíola

Els estudis obstètrics contemporanis

Els programes acadèmics, al llarg del temps, s'han anat modificant per adaptar-los a les necessitats sanitàries de la població i als nous avenços científics; per això també he considerat adient incloure les assignatures de l'actual programa formatiu i el nombre de crèdits per observar el pes específic de cada assignatura dins la carrera, així com també els objectius que s'han d'aconseguir amb 3.534 hores per acreditar-se en aquesta especialitat ara anomenada "Enfermeria Obstétrico-Ginecológica (Matrona)."

Assignaturas de primer curso

Enfermería maternal y del recién nacido I (41 crèdits)
 Enfermería de la mujer y de la familia (10 crts.)
 Investigación en enfermería obstétrico-ginecológica (4 crts.)
 Teoría y método en enfermería (2 crts.)
 Educación para la salud de la mujer (3 crts.)
 Prácticas (117,20 crts.)

Assignaturas de segundo curso

Enfermería maternal y del recién nacido II (36 crts.)
 Enfermería de la mujer y de la Familia II (19 crts.)
 Administración de los servicios obstétricos-ginecológicos (2 crts.)
 Legislación en enfermería obstétrico-ginecológica (2 crts.)
 Prácticas (117,20 crts.)

Objetivos formativos

Formar un especialista en enfermería obstétrico-ginecológica (Matrona) que, con una actitud científica y responsable, proporcione una atención integral a la mujer a lo largo de su ciclo reproductivo en relación a la promoción de la salud, prevención de la enfermedad y recuperación en los procesos patológicos, y a la madre y al hijo en el diagnóstico, control y asistencia del embarazo, parto y puerperio normal, así como al nacido sano hasta el 28 día de vida, auxiliándose de los medios clínicos y tecnológicos adecuados.

Conocimientos y experiencia a adquirir durante el período formativo

- Detectar precozmente los factores de riesgo, así como cualquier desviación de la normalidad en la madre y el hijo durante el embarazo, parto y puerperio, y a lo largo de su ciclo reproductivo, llevando a cabo actividades de control y seguimiento de los mismos.
- Participar en la planificación, ejecución y evaluación de actividades docentes, encaminadas a formar a la matrona, personal de enfermería y otros profesionales de la salud en cualquiera de sus niveles.

- Ofrecer una adecuada educación sanitaria a la mujer, familia y comunidad, identificando las necesidades educativas en relación con el ciclo reproductivo, climaterio y la sexualidad, y llevando a cabo los programas educativos relacionados con las necesidades detectadas.
- Realizar trabajos de investigación a nivel individual o integrado en grupos multidisciplinarios encaminados a la mejora continua de la actividad profesional y, por tanto, del nivel de salud de la mujer, del recién nacido y su familia.
- Gestionar y administrar en el ámbito de su especialidad los recursos existentes a nivel institucional, así como la organización de la atención prestada a la mujer y al recién nacido.

El desarrollo de estos objetivos faculta al especialista en enfermería obstétrico-ginecológica (matrona), por lo menos, para acceder y ejercitar las actividades mínimas que se enumeran en el artículo cuarto de la Directiva 80/155/CE, modificado en el punto 6 por el artículo 25 de la Directiva 89/594/CEE.

Las enseñanzas prácticas que se impartan bajo la vigilancia especializada adecuada, deberán, al menos, cumplir los siguientes requisitos establecidos en el artículo 27 de la Directiva 89/594/CEE que modifica el apartado B del anexo de la Directiva 80/155 CEE, que se relacionan:

- Consultas de mujeres embarazadas que impliquen, por lo menos, cien reconocimientos prenatales.
- Supervisión y cuidado de, por lo menos, cuarenta parturientas.
- El alumno debe llevar a cabo personalmente, por lo menos, cuarenta partos; donde no pueda llegarse a esta cifra por no disponer de suficientes parturientas, podrá reducirse a un mínimo de treinta, a condición de que el alumno participe activamente además en veinte partos.
- Participación activa en los partos de nalgas. Donde ésta sea imposible por no haber un número suficiente de partos de nalgas, la práctica deberá realizarse en situaciones simuladas.

- Pràctica de la episiotomía e iniciación a la sutura. La iniciación comprenderá una enseñanza teórica y ejercicios clínicos.
- La práctica de la sutura incluirá la sutura de las episiotomías y los desgarrros simples del perineo, que pueden realizarse en situaciones simuladas si llegase a ser absolutamente necesario.
- Supervisión y cuidado de cuarenta mujeres de riesgo durante el embarazo, parto o puerperio.
- Supervisión y cuidado, incluido el examen, de al menos cien puérperas y recién nacidos sanos.
- Observación y cuidado de recién nacidos que necesiten cuidados especiales, incluidos los nacidos a pretérmino, postérmino, así como recién nacidos con peso inferior al normal y recién nacidos enfermos.
- Cuidado de mujeres que presentan patologías en los ámbitos de la ginecología y la obstetricia.
- Iniciación a los cuidados en los ámbitos de la medicina y la cirugía. La iniciación comprenderá una enseñanza teórica y ejercicios clínicos.

Diferencias més significatives entre ambdós programes

Hem de considerar que l'any 1908 per accedir als estudis de llevadora s'havia d'aprovar un examen d'estudis bàsics i després cursar l'especialitat directament, per això observem que els temes bàsics del primer curs son el coneixement del cos humà i el segon se centra més en les matèries pròpiament obstètriques, així com en alguns procediments d'infermeria.

Actualment, per accedir als estudis de matrona s'ha d'haver estudiat la carrera de diplomatur universitari en infermeria, per la qual cosa l'anatomia i fisiologia humana es tracta només a títol de recordatori.

Per altra banda, el nou programa consensuat pels països la Unió Europea incorpora conceptes i desenvolupa temes com: l'atenció integral a la dona, la promoció de la salut, la prevenció de la malaltia i la recuperació dels processos patològics de la mare i el fill, i al mateix temps proporciona formació en àrees com: el desenvolupament de l'actitud científica, la docència, la investigació, la sexualitat, el treball multidisciplinari, la legislació i la gestió, matèries, totes, necessàries per portar a terme una correcta cura de la mare i el nadó i per participar activament en l'optimització dels serveis d'assistència primària i hospitalària.

*Moble llibreria de la llevadora Caterina Ponsatí.
Foto: Rosa M. Masana*

Llibres de text d'infermeres i llevadores. Foto: Rosa M. Masana.

L'homenatge a una professió

Redactant les biografies de llevadores —publicades en 17 articles a la *Revista de Palafrugell*, de juliol de 1999 a febrer de 2001—, em vaig adonar que, encara que algunes d'elles feia més de cent anys que havien exercit, eren recordades, i no només per l'entorn familiar més pròxim. Pel que fa a les professionals contemporànies, sabem que moltes mares en guarden un bon record, especialment degut al tracte directe i íntim que hi han tingut. Sovint també els pares i palafrugellencs en general han demostrat tenir una deferència envers elles per haver ajudat a néixer el seu fill o per haver estat receptors d'algunes cures d'infermeria, ja que, com hem vist, la majoria també eren infermeres. Tots sabem que les llevadores d'antany no disposaven dels recursos que tenim ara, però intuïm que tenien un tarannà de confiança envers la saviesa de la natura i ens consta, a més, que no escatimaven hores de vetlla al costat de la partera.

Per aquests motius, ara, el municipi de Palafrugell ha volgut homenatjar totes les llevadores que un dia o un altre varen tenir una bona part dels palafrugellencs en braços. Aquest homenatge s'ha fet atenent la petició feta per l'Associació Suport a la Dona de Palafrugell, inclosa en la campanya *Dones amb nom propi* de l'any 2002. La reconeixença s'ha concretat en el bateig d'un carrer amb el nom de la senyora Victòria Giralte Feliu (1833-1903), la primera llevadora documentada de la vila; l'acord de Ple de l'Ajuntament de Palafrugell que ho estableix és del 27 de març de 2003. Més recentment, en homenatge a totes les professionals obstètriques, s'ha posat el nom de plaça de les Llevadores a un espai públic (1 de setembre de 2004).

Seguint en la mateixa línia, cal esmentar també el sopar d'homenatge que el mes de novembre de 2003 se li va fer a la llevadora senyora Dolors Ponsatí a la carpa New Arena, al qual varen assistir unes 350 persones.

I finalment, amb la proposta de la Maria Salvador de l'Associació Suport a la Dona de Palafrugell per agrupar en aquest llibre les biografies de les llevadores, penso que contribuïm a recuperar una parcel·la del passat col·lectiu dels palafrugellencs, fet que segurament tindrà un valor per a les futures generacions. Qui sap si demà les dones, donat l'efecte cíclic de totes les coses, voldran prendre l'opció de tornar a infantar a casa.

Aquest llibre estava a la impremta molt avançat i mentre llegia *El Punt* m'assabento que la Dolors el dia 17 d'agost de 2006 havia mort. Vaig sentir una mena de tristor, un buit, un descobrir altra vegada el fet efímer de la vida i que al final el que més compte és el que fem per les persones que estimem i per les que tractem cada dia; la Dolors ho va saber fer.

En aquest moment voldria esmentar novament la frase que ella mateixa va dir el dia que la vila de Palafrugell la va homenatjar **"L'homenatge no és per a mi sinó per a tota la professió"**

Cloenda

El llibre conclou en aquesta darrera pàgina sense, però, que s'hagi esgotat el tema, car sempre anem descobrint nous personatges i fets complementaris que, de ben segur, podrien ampliar la narració.

En la línia de recuperar la memòria històrica penso que s'arribarà lluny, ja que observo com diverses palafrugellenques estan motivades i treballant per aconseguir que la vida de les dones sigui explicada, i el més bonic de tot és que aquesta tasca s'intueix que la fan posant-hi un hàlit amorós i de manifest entusiasme.

Per això, com a cloenda, considero que s'escau citar un pensament del poeta, místic i filòsof Khalil Gibran que diu:

I us dic que la vida és realment fosca, excepte allà on hi ha entusiasme.

I tot entusiasme és cec, excepte allà on hi ha saber.

I tot saber és en va, excepte allà on hi ha treball.

I tot treball és buit, excepte allà on hi ha amor.

I que és l'amor?

És posar en tot el que feu l'alè del vostre Esperit.

Índex

Editorial	5
Pròleg	7
Agraïments	9
Llevadores i recerca	13
Els precedents: Llevadores que batejaven nadons (1584-1771)	15
Llevadores de tartana i aigua bullida	17
Victòria Giralt Feliu	23
M. Carme Bastons Figueres	25
Maria Bastons Costeis	27
Assumpció Sàbat Pasqual	31
Llevadores de maletí en temps de guerra	33
Francesca Llorent Ulio	37
Isabel Forgas Giralt	41
Remei Ribas Casadevall	45
Manuela Vivancos Pérez	47
Enriqueta Cofan Grabulós	49
Reparada Bastons Forgas	51
Maria Silvestre Neras	53
Llevadores del <i>baby boom</i> i del <i>Pelargón</i>	55
Assumpció Feliu Trias	61
Carme Pareta Vilavedra	71
Maria Gràcia Pi Parals	73
Dolors Ponsatí Jovés	79
Maria Noguer Codony	85
Les llevadores avui: Maria José García Costa	91
Nissagues de llevadores	93
Anecdota	
Embarassos, curiositats i supersticions	97
La saviesa de les llevadores i el número 9	101
Dides, estira-pits i dones de guardar	103
Prova de l'embaràs de Galli-Mainini o <i>de la granota</i>	105
Formació acadèmica de les llevadores	107
L'homenatge a una professió	115
Cloenda	117

1. L'escollit

Maria Assumpció Soler i Font

2. Llevadores de Palafrugell.

165 anys d'història

Rosa M. Masana Ribas

El llibre *Llevadores de Palafrugell -165 anys d'història-*, de la infermera Rosa Mª Masana Ribas, és un homenatge a un col·lectiu de dones que ens ha acompanyat, gairebé en solitari, durant molts anys, en el seguiment dels embarassos i en el part, i ens ha ajudat a tenir cura de les nostres filles i dels nostres fills, nadons, a Palafrugell.

Un llibre de recerca que fa una pinzellada, des del segle XVI, als noms de les nostres llevadores, amb fotografies, entrevistes, discriminacions, abandonaments, vivències, descobriments científics, estudis, curiositats, anècdotes i anhels.

Un llibre que el dedico especialment a totes les mares i pares, fills i filles d'un poble, Palafrugell, d'una nació eixerida com és Catalunya.

Maria Salvador Calçada

Mestra i coordinadora
del projecte *Dones amb nom propi*

EDITA:

Associació Suport a la Dona de Palafrugell